

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 24 • Sayı / Issue: 1 • Haziran / June 2024 • 136-165

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1417024

BÜTÜNSEL YAKLAŞIM'A GÖRE REMY-İ CİMÂR (ŞEYTan TAŞLAMA) RİVÂYETLERİNİN TETKİKİ

Analysis of the Narrations of Remy-i Cimâr (Stoning of the Devil) According to the Integrative Approach

Orhan GÜVEL

Dr. Öğr. Üyesi, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı, Osmaniye, Türkiye

Assist. Prof., Osmaniye Korkut Ata University, Faculty of Divinity, Department of Tafsir, Osmaniye, Türkiye

guvelorhan@gmail.com <https://orcid.org/0000-0002-6104-8177>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 09.01.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 15.04.2024

Yayın Tarihi/Published: 30.06.2024

Bu çalışma, Prof. Dr. Niyazi Akyüz ve Prof. Dr. İhsan Çapcıoğlu editörlüğünde *Halk İnanışları ve Uygulamaları* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2021) adıyla yayımlanan kitap çalışmasında "Şeytan Taşlama Rivâyetlerinin Bütünsel Yaklaşım Metoduna Göre Tespit ve Tahlili" başlığıyla yer alan kitap bölümünün bazı ilavelerle gözden geçirilmiş hâlidir.

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Orhan Güvel)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Türkiye. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

BÜTÜNSEL YAKLAŞIM'A GÖRE REMY-İ CİMÂR (ŞEYTAN TAŞLAMA) RİVÂYETLERİNİN TETKİKİ

Analysis of the Narrations of Remy-i Cimâr (Stoning of the Devil) According to the Integrative Approach

Öz

İslâmî literatürde İslâm öncesi dönemde uygulanagelen ve İslâmî dönemde "İslâmîleştirilerek" devam ettirilen bazı dinî uygulamaların tarihî dayanağına dair birbirleriyle çelişkili rivâyetler nakledilmektedir. Hac ibadetinin bir parçası olan remy-i cimâr (şeytan taşlama) bu sınıfa dâhil edilebilecek uygulamalardandır. Kaynaklarda şeytan taşlamanın Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Âdem ve Hz. Muhammed'e dayandığı yönünde rivâyetler mevcuttur. Şeytan taşlama hakkında dört farklı peygamberin tarihî kişiliğiyle kurulan ilişki ilgili uygulamanın dayandığı temelin ve uygulanma maksadının anlaşılmasını güçleştirmektedir. Bu çalışmada şeytan taşlama rivâyetlerinin tarihî dayanağına dair bilgi veren rivâyetler Bütünsel Yaklaşım metoduna göre tetkik edilmiştir. Yapılan incelemede şeytan taşlama uygulamasının Hz. İbrahim dışındaki peygamberlere isnat edildiği rivâyetlerin teyit edilemeyecek durumda olduğu görülmüştür. Şeytan taşlamanın Hz. İbrahim'le ilişkilendirildiği rivâyetlerin de sened bakımından Hz. Muhammed'e ref' edilebilecek nitelikte olmadığı ve tek bir rivâyetin farklı formlarda nakledilmiş formları olduğu tespit edilmiştir. Bu rivâyetlerde Hz. İbrahim'e izafe edilen Eylem İfadeleri'yle Hz. Muhammed'in Vedâ' Haccı'nda şeytan taşlama esnasında yaptığı Eylem İfadeleri'nin ise ciddi benzerlikler ihtiva ettiği görülmüştür. Buradan hareketle şeytan taşlamanın tarihî dayanağına dair bilgi veren rivâyetlerin Hz. Muhammed'in Vedâ' Haccı'ndaki eylemlerinin Hz. İbrahim'e nispet edilerek aktarılması sonucu ortaya çıktığı neticesine ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Bütünsel Yaklaşım, Remy-i Cimâr, Şeytan Taşlama, İbrahim Peygamber.

Abstract

In the Islamic literature, there are conflicting narrations about the historical basis of some religious practices that were practiced in the pre-Islamic period and continued in the Islamic period by "Islamising" them. Remy-i cimâr (stoning the devil), which is a part of the pilgrimage, is one of the practices that can be included in this class. In the sources, there are rumours that devil stoning dates back to Prophet Abraham, Prophet Ismail, Prophet Adam and Prophet Muhammad. The relationship established between the historical figures of four different prophets makes it difficult to understand the basis of the practice and the purpose of its implementation. In this study, the narrations that give information about the historical basis of Satan stoning were analysed according to the Holistic Approach method. The examination revealed that the narrations attributing the practice of stoning the devil to prophets other than Prophet Abraham cannot be confirmed. It has been determined that the narrations in which Satan stoning is associated with Prophet Abraham are not of a quality that can be attributed to Prophet Muhammad in terms of sened and that they are forms of a single narration in different forms. In these narrations, the action expressions attributed to Prophet Abraham and the action expressions of Prophet Muhammad during the stoning of the devil in the Vedâ' pilgrimage were found to have significant similarities. From this point of view, it has been concluded that the narrations that give information about the historical basis of stoning the devil have emerged as a result of the transmission of Prophet Muhammad's actions during the Vedâ' pilgrimage by attributing them to Prophet Abraham.

Keywords: Tafsir, Integrative Approach, Remy-i Cimâr, Stoning of the Devil, The Prophet Abraham.

GİRİŞ

Kur'an hitabında Hz. İbrahim'in müstesna bir yeri vardır. Gerek Mekke'de ve diğer civar bölgelerdeki ümmî Araplara gerekse çoğunluğu Medine'de yaşayan Yahudiler ve Hristiyanlara, Hz. İbrahim ve tevhid inancı merkezinde bir davet yöneltildiği görülmektedir. Bu olgu bazı Kur'an âyetlerine yansımış, Hz. İbrahim'in ne Yahudi ne Nasrânî ne de müşriklerden olduğu ifade edilerek onun kendini Allah'a teslim etmiş bir hanîf olduğu vurgulanmıştır.¹ Dolayısıyla muhataplar, hangi dinî gruba mensup olurlarsa olsunlar Hz. İbrahim'in tevhid dinine mensup olmaya çağrılmıştır.

İslam öncesi Hicaz Yarımadası'na ait tarihî bilgilerden hareketle Ehl-i kitaba nispetle Mekke halkının kültürel hafızasında Hz. İbrahim'in önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkün görünmemektedir. Örneğin, İslam öncesi Arap toplumunda İbrahim ve İsmail isimlerine rastlamak güçtür. Buna karşın Kur'an'da Hz. İbrahim'in sadece Ehl-i kitabın değil, Mekkeli müşriklerin de soy ve dinî inanç bakımından ortak atası olarak kabul edilmesi dikkat çekicidir. Mekkî sûrelerde bu olguya sınırlı yerde işaret edilmekle yetinilirken, Hz. Muhammed'in Medine'ye hicret etmesinden sonra konu daha detaylı biçimde ele alınmaya başlamıştır. Nitekim Kur'an'da Hz. İbrahim'in iki oğlu İsmail ve İshak üzerinden iki dinî grup arasındaki soy bağına işaret edilmiş, Hz. İbrahim'in tevhid mücadelesine geniş yer verilerek oğlu İsmail'le Kâbe'nin bânileri ve hac menâsikinin ilk uygulayıcıları oldukları vurgulanmıştır.

Hz. İbrahim'in İslam öncesi Mekke toplumunun kültürel belleğindeki yerine dair yapılan çalışmalarda iki temel yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Daha çok Müslüman araştırmacıların içinde bulunduğu bir grup, İslam öncesinde de Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in ortak ata kabul edildiğini savunmakta ve bu yorumlarını genellikle Kur'an âyetleriyle delillendirmektedir.² Zira Hz. İbrahim'in tarihî kişiliği ve Kur'an'ın nâzil olduğu dönemde yaşayan müşrik Araplar nezdindeki yerine dair Kur'an dışı kaynaklarda sınırlı sayıda bilgi bulunmaktadır. Öyle ki bu durum bazı araştırmacıları Hz. İbrahim'in tarihî kişiliğinin gerçekliğini sorgulamaya sevk etmiştir. İkinci gruba dâhil edebileceğimiz bu yaklaşıma göre Kur'an, Ehl-i kitap kültüründe önemli bir yere sahip olan Hz. İbrahim'in ismini, muhataplarına mesajını daha iyi iletebilmek için araçsallaştırmıştır. Bunu da kısca üslubuyla yapmıştır. Bu yaklaşımda, Kur'an'da ve Tevrat'ta yer alan İbrahim ve İsmail'le ilgili kıssaların onların tarihsel varlıklarını ispatlamaya yeterli olmadığı değerlendirilmektedir. Bu kıssalarla bir yandan Yahudiler ve Araplar arasında, diğer yandan İslam ile Yahudilik ve Kur'an ile Tevrat arasında ilişki bulunduğunu ispatlama maksadının güdüldüğü ileri sürülmektedir.³

Kur'an'da zikri geçen Hz. İbrahim ve oğlu İsmail'in tarihî kişilikleri ve İslam öncesi Arabistan kültüründeki yerinin tespit ve değerlendirmesinin özellikle İslâmî araştırmalar için son derece büyük öneme sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hâlihazırda konu hakkında yapılan değerlendirmelerin çoğu tahmin ve spekülasyonlara dayanmaktadır. Konu, farklı disiplinlerin yardımıyla açıklığa kavuşturulmadıkça Kur'an'da ve Kur'an dışı kaynaklarda Hz. İbrahim'le ilişkilendirilen konuların sağlıklı analizini yapmak güç görünmektedir. Örnek vermek gerekirse bu çalışmada inceleme konusu yapacağımız "şeytan taşlama rivâyetleri"nde Hz. İbrahim'e nispet edilen anlatıların Hz. Muhammed ve sonrası döneme mi yoksa İslam öncesi döneme mi tarihleneceğini tespit edebilmek büyük ölçüde buna bağlıdır. Burada konunun detaylarına girmek mümkün görünmemektedir. Ancak Kur'an'daki ilgili kıssalarla Hz. İbrahim ve ailesi hakkındaki rivâyet malzemesi incelenirken bu hususun dikkate alınmasının daha isabetli olacağı söylenebilir.

Hz. İbrahim'in Kur'an tarafından yedinci yüzyıl Arabistan toplumunun hem soy hem de dinî inanç bakımından ortak atası olarak kabul edilmesi, doğal olarak çoğu dinî ritüelin onunla ilişkilendirilmesi sonucunu doğurmuştur. Hz. Muhammed'in davetinde iki önemli muhatap kitle ön plana çıkmıştır. Bunlar Mekkeli ümmî Araplar ve Medineli Yahudilerdir. İslam davetinin

¹ Bakara 2/135, Âl-i İmrân 3/67.

² Ali Osman Ateş, *İslam'a Göre Câhiliye Örf ve Âdetleri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1996), 123, 124; Şinasi Gündüz, "Câhiliye Dönemi Arap Putperestliği", *Câhiliye Araplarının İlahları*, ed. Mehmet Mahfuz Söylemez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 17.

³ Taha Hüseyin, *Câhiliye Şiiri Üzerine*, çev. Şaban Karataş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012), 46.

güçlenmesiyle bu iki kitle bir tür meşruiyet sorunuyla yüzleşmek durumunda kalmış, ellerindeki dinî ve siyasi otoriteyi kaybetmemek için Hz. Muhammed ve arkadaşlarıyla çetin bir mücadeleye girişmişlerdir. Bu bağlamda Kur'an'ın Hz. İbrahim ve tevhid inancı merkezinde birlik olma çağrısı da muhatapları tarafından büyük ölçüde cevapsız bırakılmıştır.

İslam davetinin merkezi Kâbe ve çevresi olarak belirlendiğinden Hz. Muhammed'in çağrısından en çok etkilenen dinî grubun Mekke'deki putperest Araplar olduğu ifade edilebilir. Ehl-i kitaba bu bağlamda daha esnek bir tutum sergilenmiş, İslam'ı kabul etmeye davet edilmekle birlikte herhangi bir siyasi veya güvenlik sorununa yol açmadıkları müddetçe kendi dinlerini yaşamalarına müsaade edilmiştir. Putperest kültürün tüm toplumsal tezahürlerine ise daha baştan savaş açılmış ve özellikle Mekke'nin fethinden sonraki yıllarda bir kişinin müşrik olarak hayatını idame ettirme ve kamuya açık alanlarda eski dinin ritüellerini yerine getirme olanağı kalmamıştır.⁴

Bu, Kur'an açısından Hz. İbrahim'in oğlu İsmail'le tevhid inancı temelinde inşa ettiği Kâbe'nin asli hüviyetine kavuşması anlamına gelmekteydi. Bu bağlamda Mekke ve çevresinin gerek inanç gerekse dinî ritüellerin uygulanmasında putperestliğe ait tüm olgulardan temizlenmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu bağlamda Hz. Muhammed'in mevcut toplumsal örfte uygulanagelen ibadetlere ve sözlü hukuka yönelik tavrında üç farklı tutum ön plana çıkmıştır: Bunlar, bir hüküm veya ibadetin bazen olduğu gibi bazen küçük değişikliklerle devam ettirilmesi anlamında "ibkâ"; bir hüküm veya ibadetin iptal edilmesi anlamında "ilgâ" ve daha önce bilinmeyen ve yeni uygulamaya konulan anlamında "ibdâ"dır. Hz. Muhammed'in uygulamalarına bakıldığında ibkâ' yoluna gittiği olguların diğerlerine nispetle daha ağır bastığı rahatlıkla görülebilir. Böylece önceki dönemde uygulanagelen remy-i cimâr ve benzeri çoğu ritüel yeni dönemde "İslâmîleştirilerek" devam ettirilmiştir.⁵

Bu dinî değişiklikten etkilenen ritüellerin başında hac ibadeti gelir. Câhiliye döneminde de uygulanan haccın bazı değişikliklerle İslâmî dönemde de devam ettirildiği bilinmektedir.⁶ İslam'ın temel ibadetlerinden birisi olan hac, hicrî takvime göre yılın belirli günlerinde çeşitli menâsiki yerine getirmekle eda edilir. Hacıların, hac ibadeti kapsamında, tekili cemre, çoğulu cemerât olarak adlandırılan üç farklı mekânda taş atmalarına remy-i cimâr denilir. Dilimizde "şeytan taşlama"⁷ olarak terimleşen bu uygulamanın tarihte dayandığı temele ilişkin kaynaklarda birbirinden farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu ihtilaf, kaynaklarımızda konuyla ilgili senedli ve senedsiz olarak nakledilen birbiriyle çelişkili rivâyetlerden beslenmektedir.

Şeytan taşlamanın dayandığı temele dair nakledilen rivâyetlerin muhtevası, mevcut hâliyle uzlaştırılabilir bir durum arz etmemektedir. Bu yüzden ilgili rivâyetlerin ilmî bir tetkike tâbi tutulması, konunun doğru anlaşılması bakımından son derece önemlidir. Hz. Muhammed dönemi ve sonrasına ait anlatılarla câhiliye döneminden tevarüs edilenlerin ayırt edilebilmesi bu türden araştırmalara bağlıdır. Zira bu bilgiler, bilimsel bir metotla ele alınmadığı takdirde gerek hac gerekse diğer dinî uygulamaların tarihi süreçte geçirdiği değişimleri ortaya koymak mümkün

⁴ Mekke'nin fethinden Hz. Muhammed'in vefatına değin üç hac dönemi mevcuttur. Hz. Muhammed, Mekke'nin fethine yakın bir tarihte gerçekleşmesine rağmen H 8. senedeki hacca iştirak etmeden Medine'ye dönmüştür. H 8. yıldaki hacı 'Attâb b. 'Esîd (öl. 13/634) yönetmiştir. Hz. Muhammed yine H 9. yıldaki hacca da katılmayarak hacı yönetme sorumluluğunu Hz. Ebubekir'e (öl. 13/634) tevdi etmiştir. (Ayrıntılı bilgi için bk. Hacı Ataş, *Hac Emirliği (Hz. Peygamber Döneminden Emevilerin Sonuna Kadar)* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021). Bu iki hacda da müminler müşriklerle birlikte hac yapmışlardır. H 9 yılında Hz. Ebubekir'in hac esnasında insanlara okuması istenen Tevbe sûresinin ilk âyetlerinde bu uygulamaya bir son verildiği ilan edilmiştir. Dolayısıyla müşriklerin kendi inançlarına göre ibadet etmelerine bu tarihten sonra kesin bir yasak getirildiği ifade edilebilir. (Ayrıca bk. Orhan Güvel, "Bütünsel Yaklaşım metodunun Temel İslam Bilimleri Araştırmalarında Uygulanma İmkânı Üzerine Bir Değerlendirme (Tevbe 9/3, Hacc-ı Ekber Örneği)", *Sinop Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, ed. Nuriye Çelik vd. (Sinop: Sinop Üniversitesi Yayınları, 2021), 138-155.

⁵ Emrah Dindi, "Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur'an'daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 21/1 (Haziran 2017), 609.

⁶ Emrah Dindi, "Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur'an'daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi", 628-629.

⁷ Çalışmada Türkçede yaygın kullanımına binaen "remy-i cimâr" uygulaması yer yer "şeytan taşlama" olarak isimlendirilecektir.

olmayacaktır. Bunun da tarihî vakaların doğru anlaşılıp yorumlanmasında birtakım sorunlara yol açması kaçınılmazdır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde İslâmî kaynaklarda şeytan taşlamasının nasıl ele alındığına değinilecek, ikinci bölümde ise remy-i cimârın tarihte dayandığı temele dair bilgi veren rivâyetlerin Bütünsel Yaklaşım metoduna göre tespitine yer verilecektir.

1. İSLÂMÎ KAYNAKLARDA REMY-İ CİMÂR

Arapçada tekili "الجمرة" çoğulu "جمرة", "جمار" ve "جمرات" olan cemre kelimesi sözlüklerde "ateş, bin atlı, başka bir kabileye eklenmeyen veya üç yüz atlıya sahip kabile, küçük taş parçası ve çakıl" anlamlarına gelir. Tef'îl babından "جميرًا" ise "toplanmak" manasındadır. "Ateş" anlamındaki cemre üç farklı zaman için kullanılır. Bunlar hava sıcaklığının artması anlamında şubat başında olan ve "yeryüzü cemresi" olarak isimlendirilen cemre, ikincisi "su cemresi", üçüncüsü ise "ağaç cemresi"dir. Bunlardan her biri yedi gün sürer. Başka kabilelerle anlaşma ihtiyacı duymadan savaşabilme gücüne sahip kabile anlamındaki cemrenin (çoğulu cemerât) ise câhiliye döneminde üç gruptan müteşekkil olduğu nakledilir. Bunlar Benû Dabbe, Benû Hâriş ve Benû Numeyr'dir. Bunlardan ilk ikisinin başka kabilelerle anlaşma yaparak cemre olma niteliğini kaybettiği sonuncusunun ise bu özelliğini korumayı sürdürdüğü ifade edilir. "Taş, çakıl" anlamındaki cemre ise hac ibadetindeki taşlama bölgeleri (cemerât) anlamında kullanılmıştır. Bunlar İlk Cemre, Orta Cemre ve 'Ağabe Cemresi'dir. Taşların toplanmasından dolayı bu bölgelere Cemerât denmiştir.⁸

Mina'da edâ edilen remy-i cemarâtın İslam öncesi dönemde Arap Yarımadası'ndaki diğer kültürlerle ait hac uygulamalarında da yeri olduğu belirtilmiştir. Bu bakımdan taşlama Arap toplumlarına has bir uygulama değildir. Tevrat'ta da zikri geçen taşlama⁹ İrem halkı tarafından da bilinmekteydi. "رجم" kadim Sâmi kelimelerinden biridir. Sahâbî 'Abdullah b. Muğaffel'den (öl. 59/679) nakledilen bir rivâyette "Kabrimi taşlamayın!" (لا ترجموا قبري) ifadesine yer verilir. Buradaki recm kelimesi "taş" (hîcâra) anlamında olup yukarıdaki ifade "Kabrimin üzerine câhiliye âdeti olduğu üzere taş koymayın. Kabrimi yükseltmeyin" demektir. Câhiliye döneminde bu uygulamalar kabir sahibini takdir ve tazim etmek gayesiyle yapılmaktaydı. Bundan dolayı o dönemde, kişi bir kabrin yanından geçip o kabrin sahibini takdir ve tazim etmek istediğinde kabrin üzerine bir taş (رحمة أو رجماً) koyardı.¹⁰ Câhiliye döneminde çeşitli taşlama bölgeleri (رمي الجمرات) mevcuttu. Mesela hac maksadıyla kendisine yönelen ve çevresinde tavaf edilen taşlama bölgeleri vardı. Bazı putların bulunduğu ve mukaddes görülen mekânlar böyleydi. Yine geçmişteki büyüklere ait kabirler bunlardandı. Bazı şiirlerde bu türden kabirler üzerine yemin edildiği aktarılmıştır.¹¹ Cemerât, Mina'daki "Cemretu'l-'Ağabe", "Cimâr" ve "Mevdiu'l-cimâr" olarak bilinen bölgelerde yapılırdı. Taşlar bu bölgede toplanır ve üç ayrı kısımdan oluşurdu. Bunlar: İlk Cemre (الجمرة الأولى), Orta Cemre (الجمرة الوسطى) ve 'Ağabe Cemresi'dir (وجرة العقبة).¹²

Kaynaklarda tam adı Rebîa' b. Hârişe b. 'Amr b. 'Âmir el-Ĥuzâ'î olarak zikredilen 'Amr b. Luĥay'ın Arapları, ataları İbrahim'in dini olan Hanîflik'ten putperestliğe geçiren ilk kişi olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda çok sayıda câhiliye dönemi uygulamasının ortaya çıkışı 'Amr b. Luĥay'la ilişkilendirilmiştir. Hac ve menâsiki bunların başında gelir. İblîs'in, yaşadığı dönemde

⁸ Yakub b. Muhammed Tâhir Ebu'd-dîn Mecd el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle fî't-Turâs, 2005), 367; Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Muşennâ et-Teymî el-Başrî, *Şerhu Neĥâidî Cerîr ve'l-Ferezdaĥ*, nşr. Muhammed İbrahim Ĥûr-Velîd Maĥmûd Ĥâlîs (Abu Dabi: el-Mecme'u's-Şekâfî, 1998), III/1036; Ebû'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd el-Ezdî el-Mubberred, *el-Kâmil fî'l-Luġa ve'l-Edeb*, nşr. Muhammed Ebû'l-Faĥl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1997), II/173; Ebu'l-Ĥasan 'Alî b. Muhammed b. 'Abdu's-Samed el-Hemedânî 'Alemu'd-Dîn es-Seĥâvî, *Sifru's-Sa'âde ve Sefiru'l-İfâde*, nşr. Muhammed ed-Dâlî (b.y.: y.y., 1995), 1024.

⁹ "Sonra, 'İşte taş yığını, işte aramıza diktiğim anıt' dedi. Bu yığın ve anıt birer tanık olsun. Bu yığının ötesine geçip sana kötülük etmeyeceğim. Sen de bu yığını ve anıtı geçip bana kötülük etmeyeceksin." Yaratılış 31/51-52. <https://incil.info/kitap/gen/31> (Erişim: 19 Aralık 2023)

¹⁰ Cevâd 'Alî, *el-Mufaşşal fî Târîhi'l-'Arab Kable'l-İslâm* (b.y.: y.y., 2001), XI/385.

¹¹ "فأقسم بالذي قد كان ربي ... وأنصاب لدى الجمرات معر" 'Alî, *el-Mufaşşal*, XI/385.

¹² 'Alî, *el-Mufaşşal*, XI/385.

Mekke’de söz sahibi olan ‘Amr b. Luḥay’a İslam dinini ifsat etmek maksadıyla birtakım sözler fıslıdadığı, yaşlı bir Necdli suretinde görünerek onunla diyalog kurduğu, telbiye ve benzeri hac uygulamalarına onun eliyle şirk bulaştırdığı da aktarılan bilgiler arasındadır. Remy-i cimâr uygulamasını ilk başlatanın da ‘Amr b. Luḥay olduğuna dair bilgiler nakledilmektedir. Buna göre ‘Amr b. Luḥay Mina’ya yedi put dikmiştir. Mevcut taşlama bölgelerini de içine alan yedi ayrı yere dikilen putlardan her birine üçer taş atabilmek için yirmi bir taş ayırmıştır. Bu çerçevede, her taşlanan puta kendinden bir önceki put kastedilerek “sen falanca puttan daha büyüksün” diye nida edildiği aktarılmıştır.¹³ Bazı rivâyetlerde Hz. Muhammed’in ‘Amr b. Luḥay’ı cehennemde azap çekerken gördüğü nakledilmiştir.¹⁴

Kaynaklarda câhiliye döneminde hac ve remy-i cimâr uygulamasının sorumluluğunu üstlenen aile ve kabileler hakkında bilgi verilmektedir. Câhiliye döneminde bu ibadetleri yönetme görevinin Kinde melikleri tarafından Benû el-Ğavâs b. Murr ailesine tevdi edildiği ifade edilmiştir. Bu ailenin eš-Şûfe olarak isimlendirildiği ve taşlama uygulamasının belirli bir dönem bu aileden birinin yönetiminde icra edildiği nakledilmiştir.¹⁵

Rivâyet olunduğuna göre eš-Şûfe’den birisi, insanların Mina’dan ayrılarak remy-i cimâr yapmaya geldikleri Nefir günü taşlamayı başlatırdı. Bu kişi başlamadan insanlar taşlama yapmazdı. Acil işi olanlar eš-Şûfe’den bu kişiye gelip “Kalk ve at ki biz de seninle atalım” derlerdi. O da bunun üzerine “Hayır, vallahi güneş yükselmedikçe atmam” diye cevap verirdi. Acelesi olanlar bu kişiye taş atarak bir an önce taşlamayı başlatmaya çalışırlardı. Ona “Yazıklar olsun sana, kalk ve at” derlerdi. Bu kişi ise onların isteğini yerine getirmeyi, güneş belirli bir yüksekliğe çıkıncaya kadar bekler sonra kalkıp taşlamayı yapardı. İnsanlar da sonrasında ona eşlik ederdi. Soyları kesilene kadar bu vazife eš-Şûfe ailesinin uhdesinde kalmıştır. eš-Şûfe’den sonra bu görevi Benû Sa’d üstlenmiştir.¹⁶

Hz. Muhammed dönemine kadar Benû Sa’d’ın bu görevi devam ettirdiği, son temsilcisinin ise Kerb b. Şafvân olduğu nakledilmiştir. Öte yandan Hz. Muhammed’in dördüncü kuşaktan dedesi Kuşay b. Kilâb’ın hac yapmak istediği sene Benû Sa’d veya eš-Şûfe tarafından remy-i cimâr ve ifâda¹⁷ yapmaktan men edildiği aktarılmıştır. Ona eš-Şûfe tarafından “Bizler taşlama ve ifâda yapana kadar beklemelisin” denilmiştir. Bir sonraki sene Kuşay; Muḍar, Kinâne ve Kureyş kabilesiyle birlikte Akabe’de toplanmış ancak remy-i cimâr yapılmaları yine engellenmiştir. Bunun üzerine iki grup arasında kanlı bir çatışma yaşanmış ve bu, Kuşay’ın galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Sonraki dönemde taraflar arasında uzlaşma sağlanmış ve Kuşay hac görevlerini eskiden olduğu gibi çeşitli kabileler arasında paylaşmıştır.¹⁸

Hz. Muhammed’den hac ve remy-i cimâr uygulaması hakkında çeşitli bilgiler nakledilmiştir. Bu aktarımların ekseriyeti Hz. Muhammed’in tek ve son haccı olan Vedâ Haccı’yla ilişkilidir. Hz. Muhammed, H 9. yılda Hz. Ebubekir’i hac emiri olarak tayin etmiş, H 10. yılda ise haccı bizzat kendisi katılmıştır. Bu olay, haccın İslam’dan sonra nasıl devam ettirileceğinin belirlenmesi bakımından müstesna bir öneme sahiptir. Öyle ki bu hac esnasında Hz. Muhammed’e çeşitli sorular yöneltilmiş ve sonraki dönemlerde uygulanacak hac menâsikinin biçimi buradan hareketle şekillenmiştir.

¹³ Ebû'l-Velîd Muhammed b. ‘Abdullâh el-Ğassânî el-Ezrakî, *Aḥbâru Mekke ve mâ Cae fihâ mine'l-Âşâr*, nşr. Ruşdî es-Şâlih Mulaḥḥas (Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1983), I/179, II/176; ‘Alî, *el-Mufaşşal*, XI/386; Emrah Dindi, “Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur’an’daki Menâsiklerle Diyalektik İlişkisi”, 609.

¹⁴ el-Ezrakî, *Aḥbâru Mekke*, I/87.

¹⁵ Ebû Zeyd ‘Abdurrahman b. Muhammed b. Muhammed İbn Ḥaldûn, *Divânu'l-Mubtade’ ve'l-Haber fi Târîhi'l-'Arab ve'l-Berber ve men ‘Asarahum min Ževi’s-Şe’ni'l-Ekber*, nşr. Ḥalîl Şeḥâde (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988), 399.

¹⁶ Ebû Muhammed ‘Abdulmelik b. Hişâm el-Ḥimyeyî, *es-Sîretu'n-Nebeviyye*, nşr. Muştafâ es-Sakkâ (Kahire: Mektebetu Muştafâ el-Bâbi'l-Ḥalebî, 1955), I/120.

¹⁷ Hac esnasında hacıların Arafat, Müzdelife ve Mina’dan ayrılışını ve bunu düzenleme işini ifade eden terim. Ahmet Önkâl, “İfâza”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ifaza> (Erişim 20 Aralık 2023).

¹⁸ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî eṭ-Ṭaberî, *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk ve Şîlatu Târîh eṭ-Ṭaberî* (Beyrut: Dâru't-Turâş, 1967), II/257; Ebû'l-Ḥasen ‘Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed el-Cezerî İbnu'l-Eşîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, nşr. ‘Omar ‘Abdusselâm Tedmurî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997), I/622; İbn Ḥaldûn, *Divânu'l-Mubtade’*, 399.

”وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ“ ve Sâffât 37/107: ”وَأَلْبَسُوا ثِيَابَهُمْ“²⁷

Zemaşerî (öl. 538/1144) Hz. İbrahim’in kurban edilmek üzere kendisine verilen koçu veya şeytanı taşıdığına dair rivâyetleri senedsiz olarak nakledeken, Mâturîdî (öl. 333/944) remy-i cimârın illeti olarak zikredilen Hz. İbrahim’in şeytanı taşıdığı yönündeki rivâyetleri kalpleri tatmin etmeyen bilgiler olarak niteler. Aynı fiillerin Hz. Adem’e de nispet edildiğini hatırlatır. Tabâtabâî (öl. 1981) ise tüm detaylarını bilmesek de hac menâsikinin Hz. İbrahim tarafından belirlendiğini, İslam gelene kadar Câhiliye Dönemi Arapları’nın dinî şiarları arasında yer aldığını ve Hz. Muhammed’in bu ibadete sadece tamamlayıcı nitelikte bazı müdahalelerde bulunduğunu söyler.²⁸

Öte yandan son dönem müfessirlerinden Hamîduddîn el-Ferâhî (öl. 1930) uygulamayı Fil Vakası’yla ilişkilendirmiş ve şeytan taşlama uygulamasının hac ibadetine Fil Vakası’ndan sonra dâhil edildiğini ileri sürmüştür. Mina’daki “remy-i cimâr” uygulamasının rivâyetlerde bahsedildiği üzere şeytanı taşlamakla bir ilgisi olmadığını savunan Ferâhî, kaynaklarda bu uygulamanın yapılaş maksadı hakkında net bir bilgiye yer verilmediğini belirtir. Ona göre taşlama, Ebrehe komutasındaki Fil Ordusu’nun taşlanarak helak edilmesini anmak için yapılan bir uygulamadır.²⁹

Bazı âlimler remy-i cimârın, illeti tespit edilemeyen ta‘abbudî ibadetler arasında yer aldığını ifade etmiştir. Buna göre remy-i cimâr Hz. Muhammed’in manası aklen kavranamayacak sünnetlerindedir. Yine bu uygulamanın yapılmasında bir tür imtihan maksadı olduğu, aklen kavrayamayacağı bir fiili yapmakla sorumlu tutularak kişinin kulluğunu izhar etmesinin amaçlandığı ifade edilmiştir.³⁰ İbn Rüşd de (öl. 520/1126) remy-i cimârın dayandığı temele dair Hz. İbrahim’in, şeytanı ve kurbanlık koçu taşıdığına dair iki farklı anlatıma işaretle bunun hakikatini ancak Allah’ın bilebileceğini ifade etmiştir.³¹

Kaynaklarda “şeytan taşlama”nın hangi peygambere dayandığına dair birbirinden farklı bilgiler nakledilmektedir. Taşlamanın temelini Hz. Âdem,³² Hz. İbrahim,³³ Hz. İsmail³⁴ ve Hz. Muhammed’e³⁵ nispet eden rivâyetler ve yorumlar mevcuttur. Yine Hz. İbrahim’in, Cebrâil’in kendisine hac rükünlerini öğrettiği esnada mı, yoksa oğlunu kurban etmek istediği esnada mı

²⁷ Ebû'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Kureşî, *Tefsîru Mucâhid*, nşr. Muhammed ‘Abdu’s-Selâm Ebû'n-Nîl (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1989), 480; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî et-Ṭaberî, *Câmi'u'l-Beyân fi Te'vîli 'Âyil-Kur'ân*, nşr. 'Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2000), II/10, IV/208; Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed b. el-Hasen et-Ṭûsî, *et-Tibyân fi Tefsîri'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Habîb (Beyrut: Dâru İhyâ'î Turâsî'l-'Arabî, tsz.), I/463; Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, nşr. Sâmi b. Muhammed Selâme (b.s.: Dâru Tayyibe, 1999), I/413; Muhammed b. Muhammed b. Muştafâ el-İmâdî Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-Âkîli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâsî'l-'Arabî, ts.), VII/201.

²⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*, nşr. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005), I/573; Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-Zemaşerî, *el-Keşâf 'an Haḳâika Ğavâmiği't-Tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1987), IV/55; Muhammed Hüseyin et-Ṭabâtabâî, *Tefsîru'l-Mizân* (b.y.: y.y., ts.), I/173.

²⁹ Abdulhamîd el-Ferâhî, *Nizâmu'l-Kur'ân ve Te'vîlu'l-Furkân bi'l-Furkân* (Azamgarh: Dâiratu'l-Hamîdiye, 2008), 468-469. Ferâhî bu tezini Fil Sûresi tefsirinde detaylı olarak ele alır. Müellifin remy-i cimâr ve Fil sûresi yorumunun detaylı değerlendirmesi için ayrıca bk. Abdurrahman b. Yahya el-Muallimî, *Risâletun fi't-ta'kîb alâ tefsîri sûrati'l-Fil li'l-Muallim Abdulhamîd el-Ferâhî*, thk. Muhammed Ecmel el-İslâhî (Cidde: Dâru'l-Âlemi'l-Fevâid, tsz.); Orhan Güvel, *Hamîduddîn el-Ferâhî ve Kur'an'ı Yorumlama Metodu Kur'an Sûrelerinde Yapısal ve Tematik Bütünlük*, ed. Hikmet Zeyveli (İstanbul: KURAMER Yay., 2020), 454-495.

³⁰ Ebû Fâris 'Abdul'azîz b. İbrâhîm b. Ahmed b. Bezîze et-Teymî et-Tûnisî, *Ravḳatu'l-Mustebîn fi Şerhi Kitabi't-Telkîn*, nşr. 'Abdullaṭîf Zekkâğ (b.s.: y.y., 2010), 585; Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. 'Abdurrahmân b. Kudâme Necmu'd-Dîn el-Maḳdisî, *Muhtaşaru Minhâci'l-Kâsîdîn*, nşr. Muhammed Ahmed Duhmân (Şam: Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1978), 37.

³¹ Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ruşd el-Kurṭubî, *el-Muḳaddimâtu'l-Mumehhidât*, nşr. Muhammed Hüccî (Beyrut: y.y., 1988), I/389.

³² Ebû Bekir Muhammed b. Sîrîn el-Baṣrî el-Ensârî, *Tefsîru'l-Ahlâm Munteḳabu'l-Kelâm fi Tefsîri'l-Ahlâm* (Kahire: Şeriketu Mektebeti ve Maṭba'ati Muştafâ el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 1940), II/79; Ebû Ca'fer Muhammed b. Ya'kûb el-Kuleynî, *el-Furû'u'l-Kâfi*, nşr. Alî Ekber el-Ġifârî (Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1969), IV/191.

³³ Ebû Dâvûd Süleymân b. Dâvûd el-Baṣrî et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, nşr. Muhammed b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî (Kahire: Dâru Hicr, 1999), IV/414.

³⁴ Taḳiyyuddîn Ebu'l-Fetḥ Muhammed b. 'Alî b. Vehb b. Muṭî' İbn Daḳîğ el-İd, *Şerḫu'l-İlmâm bi Ehâdîsi'l-Aḳkâm*, nşr. Muhammed Hâllûf el-'Abdullâh (b.y.: y.y., 2009), III/395.

³⁵ Ebû Bekr Muhammed b. İshâğ b. Hüzeyme en-Nisâbü'rî İbn Hüzeyme, *Şahîhu İbni Hüzeyme*, nşr. Muhammed Muştafâ el-'Azâmî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2003), II/1393.

şeytanı taşıdığı net değildir. Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmemesi için kendisine sunulan koçu mu, yoksa şeytanı mı taşıdığı yine konunun ihtilaflı yönleri arasında yer alır. Sahabe ve tâbi'ün âlimlerinden konu hakkında çelişkili muhtevaya sahip rivâyetler nakledilmiş ve bu durum şeytan taşlamanın dayandığı temele ilişkin Müslüman toplumlarda farklı kanaat ve inanışların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.³⁶

Bu durumun, hac gibi İslam'ın temel ibadetlerinden birisinin menâsiki arasında yer alan remy-i cimâr hakkında gerek Müslümanların gerekse gayrimüslimlerin zihinlerinde cevaplanması zor birtakım soruların belirmesine neden olacağı açıktır. İslam öncesi ve sonrası dönemde uygulanan remy-i cimâr hakkında aktarılan bilgiler bilimsel bir metotla tetkik edilmedikçe Hz. Muhammed'in konu hakkında hangi kanaate sahip olduğunu tespit etmek güç görünmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkçede şeytan taşlama rivâyetleri müstakil bir çalışma konusu olarak ele alınmamıştır.³⁷

Hz. Muhammed'in uygulamaları ve İslam öncesi dönemin kültürel kabulleri hakkındaki kanaatlerine dair sağlıklı bilgi edinilebilecek en önemli kaynak Kur'an ve çeşitli eserlerde yer alan rivâyet malzemesidir. Müfessirler, şeytan taşlamayı bazı âyetlerle ilişkilendirmişler de Kur'an'da doğrudan bunun nasıl uygulanacağına ve yapılış maksadına değinilmemiştir. Bu nedenle geriye konu hakkında nakledilen rivâyet malzemesine başvurmak dışında bir seçenek kalmamaktadır. Zira İslam öncesi dönemde ve sonrasında remy-i cimârın edâ edilme maksadı ancak bu yolla bilinebilir.

Hz. Muhammed dönemi hakkındaki rivâyet malzemesi büyük oranda sahabe ve tâbi'ün âlimlerine dayanır. Kaynaklarda farklı bir sahâbî veya tâbi'ün âlimine nispetle aynı konu hakkında birbiriyle çelişkili muhtevada rivâyetlerin nakledildiği bilinmektedir. Hatta bazı durumlarda aynı sahâbî veya tâbi'ün âlimine birbiriyle tenakuz eden rivâyetlerin nispet edildiği vakidir. Klasik hadis usulünde bu tür sorunları gidermek için muhtelifu'l-hadîs gibi yöntemler geliştirilmiştir.

Sahabe ve tâbi'ün âlimlerinin naklettiği bilgilerin bir kısmının kişisel kanaatlerine ya da yaşadıkları dönemdeki halk anlatılarına (İsrâiliyat vd.) dayandığı söylenebilir. Bu olgu -eğer dikkatli olunmazsa- bir kişisel kanaate ya da halk anlatısına dayanan mevku'f ya da maqtû' rivâyetin Hz. Muhammed'e ref edilmesine yol açabilir. Klasik hadis usulü, bünyesinde barındırdığı bazı sorunlardan dolayı bu gibi çelişkileri izah etmede büyük ölçüde yetersiz kalmıştır. Bunların başında rivâyetlere parçacı ve incelenen olayı açıklığa kavuşturmaktan ziyade dinî anlamayı önceleyen bir bakış açısıyla yaklaşılması gelir. Bu bağlamda rivâyet malzemesine bilimsel bir metotla yaklaşım bütünsel bir metodoloji geliştirmektense her bir rivâyeti sened ve metin açısından inceleyip müstakil bir veri olarak görme eğilimi çelişkili bilgilerin izahını zorlaştırmıştır. Bu ve benzeri sorunların çözümü için yeni bir metoda ihtiyaç duyulduğu ortadadır. Aksi takdirde rivâyet malzemesinin sağlıklı biçimde tetkik edilmemesinden kaynaklanan sorunlar yumağı, araştırmacıların gündemini meşgul etmeye devam edecektir.

2. REMY-İ CİMÂR RİVÂYETLERİNİN BÜTÜNSEL YAKLAŞIM METODUYLA İNCELENMESİ

Bu bölümde remy-i cimâr rivâyetlerini Mehmet Apaydın tarafından geliştirilen Bütünsel Yaklaşım³⁸ metoduna göre tetkik etmeye çalışacağız. İncelememiz kaynaklarda şeytan taşlama ritüelinin tarihsel dayanağından bahseden bilgilerin Hz. Muhammed'e ref edilebilme imkânını tetkik etmekle sınırlıdır. Diğer bir ifadeyle Bütünsel Yaklaşım'a göre ilgili rivâyetlerin sened ve muhteva analizini yapmaktır. Dolayısıyla şeytan taşlamanın fikhî açıdan nasıl uygulanacağı ve diğer detayları çalışmamızın kapsamı dışındadır.

³⁶ Konu hakkındaki ihtilafların özeti için bk. Ebû 'Abdullâh Muhammed b. Muhammed el-'Abderî, *Rihletu'l-'Abderî*, nşr. 'Alî İbrâhîm Kurdî (b.y.: y.y., ts.), 407.

³⁷ Câhiliye dönemi hac uygulamalarıyla Kur'an'da zikri geçen hac menâsiki arasındaki ilişkiye dair kapsamlı bir değerlendirme için bk. Emrah Dindi, "Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur'an'daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi", 577-638.

³⁸ Detaylı bilgi için bk. Mehmet Apaydın, *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım* (İstanbul: KURAMER Yay., 2018).

2.1. Rivâyetlerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım

Mehmet Apaydın “Bütünsel Yaklaşım” olarak adlandırdığı metotla rivâyetlerin tespitinde klasik hadis usulü dışında yeni bir yol önermektedir. Bu yöntemde haberlerin tespit edilebilen tüm tarikleri/varyantları bir araya getirilmekte ve ihtiva ettikleri olayların meydana geldiği yer, zaman, mekân ve diğer yönleri tespit edilerek bir kurgu/inşa ortaya konmaya çalışılmaktadır.³⁹ Buradan hareketle incelenen tüm olayların kurgulanabileceğinin iddia edildiği sanılmamalıdır. Apaydın, Bütünsel Yaklaşım’a göre yapılan tetkik sonucu kurgu aşamasına geçemeyen olaylar hakkında *tevaḳḳuf* edilmesi gerektiğini ifade eder. Burada *tevaḳḳuf*, yeni bir bilgi ortaya çıkana kadar çalışmanın askıya alınması anlamında kullanılan bir terimdir.⁴⁰

Apaydın, fen bilimleri ve İslâmî ilimlere ek olarak bilgisayar yazılımı alanında uzmandır. Yazar, Bütünsel Yaklaşım metodunu uygulayabilmek için hâlihazırda Kuramer Pro Kütüphane Programı olarak isimlendirilen bir dijital kütüphane programı geliştirmiştir.⁴¹ Bu program Mektebetu’ş-Şâmîle vb. diğer kütüphane programlarına benzemekle birlikte onlardan ayrılan çok sayıda farklı işleve sahiptir.⁴² Bu programın diğerlerinden ayrılan en önemli farkı Bütünsel Yaklaşım metodunu rivâyet malzemesine uygulamaya imkân tanmasıdır.

Başlangıçta çoğunlukla şifâhi, ilerleyen zamanlarda hem şifâhi hem yazılı, son aşamada ise neredeyse tümüyle yazılı olarak günümüze kadar ulaşan rivâyet malzemesi, Hz. Muhammed döneminde yaşanan olayların doğru anlaşılması için çok zengin bilgiler içermektedir. Ancak bu zengin malzemeyi verimli kullanmanın yolu bir haberin tarihî süreçte parçalara ayrılarak farklı eserlere dağılan parçalarını bir araya getirip bunları sağlıklı bir analiz ve sentezden geçirmeye bağlıdır. Zira Hz. Muhammed, bir sahâbî veya tâbî’ün âlimine nispet edilen ve birbirinden bağımsızmış gibi görünen çoğu rivâyet, metin ve isnâdlarından rahatlıkla görüleceği gibi aslında tek bir rivâyetin ihtisâr, taḳtî ve ma’nen rivâyet yoluyla farklılaşmış versiyonlarıdır. Bunlara tarik veya vecîh denilmektedir. Apaydın, bunlara isnâdlarındaki değişimleri dikkate alarak tarik demenin daha uygun olacağını belirtir.⁴³

Öte yandan aynı olayı farklı sahâbî veya tâbî’ün âliminin nakledebildiği hesaba katıldığında tek bir haberin tariklerini toplamanın ilgili rivâyetin nakil sürecinde ortaya çıkması, olası râvî tasarrufu ve tashîf hatalarını tespit etmenin dışında kendi başına yeterli bilgi içermeyeceği açıktır. Zira bir olayın detayları, ancak konuyla doğrudan ve dolaylı ilişkili haberler oluşturulduktan sonra görülebilir. Bazen aralarında sened veya metin benzerliği olmamasına rağmen aynı olaydan bahsettiği tespit edilen rivâyetlerin de varlığı hesaba katılırsa tarama alanını olabildiğince geniş tutmanın önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Şu hâlde Hz. Muhammed döneminde vuku bulan bir olayı sadece rivâyetlerin farklı eserlere dağılmış her bir parçasının isnad mevsukiyetlerinden hareketle ortaya çıkarmak güç görünmektedir. Bu durumda Bütünsel Yaklaşım’a göre aynı olaydan bahseden haberlerin tarikleri

³⁹ Mehmet Apaydın, “İmâmetin Kureys’e Ait Olduğuna Dair Hz. Peygamber’e İsnâd Edilen Rivâyetlerin Bütünsel Yaklaşım Yöntemiyle Tespiti”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 7-8 (Aralık 2018), 220-221. Apaydın’ın rivâyetlerin tespit edilmesi için önerdiği bu metodu tenkit ve kritik eden çeşitli akademik çalışmalar kaleme alınmıştır. Bk. Hüseyin Hansu, “Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım Adlı Eser Üzerine Bir Değerlendirme”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54 (Haziran 2018), 136-153; Bekir Kuzudişli, “Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım Üzerine”, *SAÜİFD* 20 (Aralık 2018) 38; Yavuz Köktaş, “Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım Adlı Kitap Üzerine Bazı Mülâhazalar”, (<https://www.yavuzkotas.com/hadislerin-tespitinde-butunsel-yaklasimadli-kitap-uzerine-bazi-mulahazalar/>), (Erişim 21 Aralık 2023); Fatma Yüksel Çamur, *Anlatıbilim ve Hadis* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 114-123.

⁴⁰ Apaydın, *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım*, 181.

⁴¹ Bu çalışmanın hazırlanmasında KURAMER Pro’daki kaynaklardan faydalanılmıştır. Özellikle rivâyetlerin incelendiği bölümde kaynaklar KURAMER Pro programı tarafından otomatik olarak atanmaktadır. Bu yüzden çalışmada haberlerin kaynağı KURAMER Pro’ya göre gösterilmiş, dipnotlarda ve kaynakçadaki eser künyeleri ise İsnad Atf Sistemi’ne (2. Edisyon) göre yeniden düzenlenmiştir.

⁴² Detaylı bilgi için bk. Orhan Güvel, “Temel İslam Bilimleri Araştırmalarında Dijital Kütüphanelerin Rolü (KURAMER Pro Kütüphane Programı Örneği)”, ed. Hatun Bekiroğlu vd. *Uluslararası Dijitalleşme ve Din Sempozyumu* (Malatya: İnönü Üniversitesi Yay., 2021), 133-156.

⁴³ Mehmet Apaydın, “Eriğe Hadîsi’nin Bütünsel Yaklaşım Yöntemiyle Tespiti”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61:1 (Mayıs 2020), 88.

bir yapbozun parçalarını andırmaktadır. Pekâlâ her bir parça ilgili olay hakkında bir bilgi ihtiva etmektedir. Ancak yapbozun diğer parçaları yerine oturdukça tablo bir o kadar netleşmekte, böylece olayı eksik ya da yanlış anlama riski en aza inmektedir.

Apaydın, klasik hadis usulünde *Hadîs* ya da *Haber* olarak isimlendirilen rivâyetlerin tümünün aslında bir haberin en az bir tariki olduğunu ifade etmekte ve bu haberleri benzerleriyle mukayese etmeden (kurgulamadan) inceleme konusu yapılan durum hakkında tam bir fikir edinilemeyeceğini savunmaktadır.⁴⁴ Bunun için ilk olarak Uygulama Kapsamı'nın belirlenmesi gerekmekte olup akabinde bu ifadelerin nakledildiği sahabe veya tâbî'ün âlimlerine ait rivâyetlerin tarihleri ayrı gruplar hâlinde derlenerek haber adı verilen şekil ve yöntemlere göre tasnif edilip bir araya getirilmelidir.⁴⁵

Bütünsel Yaklaşım metoduna göre tespit edilen haberlerin her bir ögesinin çevirisi yapılmakta ve her ögeye Kuramer Pro Programı tarafından müstakil bir kod atanmaktadır. Bu kodlar program tarafından tekrarı gayrikabil olarak belirlenmektedir. Program ileride ortak kullanıma açıldığında oluşturulan bir haber ya da kurgunun izi bu kodlar aracılığıyla sürülebilecektir. Bunun amacı ilgili alıntıların kaynaklarına doğrudan erişebilme dolayısıyla denetleyebilmenin yanı sıra Bütünsel Yaklaşım'a göre hazırlanmış kurgulardaki eylem, zaman, mekân, nesne ve grup öğeleri arasında irtibatlar kurmaktır.

Bütünsel Yaklaşım'da incelenen konuyla ilişkili görülen her rivâyet, klasik hadis usulündeki cerh ve tadîl kriterleri dikkate alınmadan kullanılabilir. Hatta rivâyetlerin erken dönem ya da geç dönem kaynaklarda yer almasının bunların mevsûkiyetleriyle doğrudan alakalı olmadığı ifade edilir. Geç dönem kaynaklarda bulunan bir haber veya tarihin erken dönemdekilere nispetle daha iyi korunmuş olabileceği hususu üzerinde durulur.⁴⁶

Bütünsel Yaklaşım'ı klasik hadis usulünden ayıran en önemli yön konuların tetkikinde tarihî yaşanmışlığı ortaya çıkarmayı hedeflemesidir. Bu bağlamda rivâyet malzemesine tarih biliminin öngördüğü çerçevede bilimsel bir perspektiften yaklaşılması önerilmektedir. Buna göre geçmiş ulemâdan miras kalan çoğu isnadlı, rivâyet malzemesi bizlere zengin bir araştırma alanı sunmaktadır. Bütünsel Yaklaşım metodu, önerdiği bir ya da birden fazla tarikten müteşekkil haberlerin tespit edilmesi, toplanması ve içerdikleri öğeler ortaya çıkarılarak ilgili oldukları tarihî olay çerçevesinde kurgulanıp kurgulanmadığını tetkik etme imkânı tanınması hasebiyle önceki dönemde eksik ya da yanlış anlaşılan pek çok konuyu aydınlığa kavuşturma potansiyeline sahiptir, denilebilir. Burada metni anlama diğer bir ifadeyle Kur'an'da ve rivâyet malzemesinde mündemiç yaşanmışlığı ortaya çıkarma, dinî anlamaya öncelenmektedir.

Bu çalışmada, şeytan taşlama uygulamasının dayandığı tarihî temel konusunda Hz. Muhammed, bazı sahâbî ve tâbî'ün âlimlerine isnad edilen rivâyetler Bütünsel Yaklaşım metoduna göre tespit edilerek incelenmeye çalışılacaktır. Rivâyetlerde yer alan benzer eylem öğeleri çıkartılarak şeytan taşlama uygulamasının dayandığı temele dair aktarımların kaynağı tespit edilmeye çalışılacaktır. Böylece bu aktarımlarda mevzubahis edilen olguların câhiliye dönemine mi yoksa İslâmî döneme mi ait olduğu gösterilmeye çalışılarak, Hz. Muhammed'e, sahabeye ve tâbî'ün âlimlerine nispet edilebilecek nitelikteki ifadelerin birbirinden ayırt edilmesi amaçlanmaktadır.

2.2. Remy-i Cimâr Rivâyetlerinin İncelenmesi

Bütünsel Yaklaşım metodunu kullanarak yapacağımız bu incelemede remy-i cimâr uygulamasını tüm yönleriyle ele almak imkân dâhilinde değildir. Bu bağlamda yapılacak incelemenin *Uygulama Kapsamı* remy-i cimârın tarihte dayandığı temel hakkında bilgi veren rivâyetlerle sınırlı tutulmuştur. İleride daha geniş bir Uygulama Kapsamı belirlenerek örneğin tüm hac menâsiki veya Vedâ Haccı aynı çerçevede ele alınabilir. Bu durumda remy-i cimâr rivâyetlerinin tetkiki tüm hac menâsikini kapsayacak bir çalışmanın dar kapsamlı bir örneği olarak görülebilir.

⁴⁴ Apaydın, *Bütünsel Yaklaşım*, 187, 190.

⁴⁵ Apaydın, *Erîke Hadîsi*, 90.

⁴⁶ Apaydın, *Erîke Hadîsi*, 91. Ayrıca bk. Apaydın, *Bütünsel Yaklaşım*, 159-176.

Şimdi, şeytan taşlama rivâyetlerinin incelenmesine geçebiliriz. Burada Bütünsel Yaklaşım'a göre hazırlanan haberlerden hareketle şeytan taşlama uygulamasının isnad edildiği tarihî olaylar ve kişilerden bahseden rivâyetlerin haberleri sıralanacaktır. Haberlerdeki ortak eylem öğelerinden hareketle ulaşılan veriler çerçevesinde hangilerinin râvîlere, hangilerinin Hz. Muhammed'e nispet edilmeye kabil (merfû', mevķûf ya da maķtû') olduğu değerlendirilecektir.

2.2.1. Rivâyetlerin Bütünsel Yaklaşım'a Göre Tespiti

Tanım: Bu inceleme şeytan taşlama (رمى الجمار) uygulamasının tarihte dayandığı temel hakkında doğrudan veya dolaylı olarak bilgi veren rivâyetlerden hareketle yapılacaktır. Dolayısıyla şeytan taşlamanın şart, biçim ve diğer detaylarından bahseden rivâyetler kapsam dışında bırakılmıştır. İncelemede konu hakkında nakledilen haberlerdeki eylem ifadelerinden hareket edilecektir. Haberlerin ana metinlerinde çevirisi yapılan eylem ifadeleri kolay ayırt edilebilmesi için bold yazı karakteriyle belirtilmiştir.

Açıklama: Bu incelemede kullanılacak haberlerde sadece birer tarik kullanılacak, diğerlerine işaret edilmekle yetinilecektir. Burada haberlerin tüm tariklerine yer verilebilirdi. Ancak tariklerin metin bakımından birbirlerine benzerlikleri bu çalışmanın sınırlarını zorlamak dışında ulaşılabilecek sonucu değiştirmeyecektir. Bu yüzden seçilen tarikler dışındakilerin kaynaklarına dipnotlarda işaret etmekle iktifa edilecektir.

Şeytan taşlama rivâyetleri kaynaklarda merfû', mevķûf ya da maķtû' olarak nakledilmiştir. Râvîler arasında sahabeden 'Ali b. Ebî Tâlib (öl. 40/661), 'Abdullâh b. 'Amr (65/684-85) ve 'Abdullâh b. 'Abbâs'a (öl. 68/687-88) ek olarak tâbî'ün dönemi âlimleri yer alır. Burada ilk olarak Hz. Muhammed'e mu'allak senedle nispet edilen habere yer verilecek, ardından sırasıyla 'Abdullâh b. 'Amr, İbn 'Abbâs ve diğer sahabe ve tâbî'ün âlimlerine nispet edilen haberlere geçilecektir.

3A52ED Hz. Muhammed'e Nispet Edilen Mu'allak Haber

Açıklama: Bu haber çeşitli kaynaklarda Sa'îd b. Mansûr'un *Sünen*'ine nispet edilerek aktarılmaktadır. *Sünen*'in büyük bölümü kayıptır. Eserin günümüze ulaşan kısmında ve diğer kaynaklarda yaptığımız taramada ilgili haberin herhangi bir başka tarikine ulaşamadık. Tespit edebildiğimiz kadarıyla bu, Hz. Muhammed'e şeytan taşlama uygulamasının yapılış maksadı hakkında nispet edilen sayılı rivâyetlerden biridir.

Alıntılar

3A52EC Alıntısı

☞ [52EC] İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetu'l-Muhtâc*, I/54.

يدل عليه قوله صلى الله عليه وسلم كما أخرجه سعيد بن منصور: لما سئل عن الجمار: "الله ربكم تكبرون وملة أبيكم إبراهيم تتبعون ووجه الشيطان ترمون"

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-2EC-6124 - Hz. Muhammed'e remy-i cimâr hakkında sorulması üzerine "Rabbiniz olan Allah'ı yüceltiyor, atanız İbrahim'in yolunu takip ediyor ve şeytanın yüzünü taşıyorsunuz" diye cevap vermesi (لما سئل عن الجمار، الله ربكم تكبرون وملة أبيكم إبراهيم تتبعون ووجه الشيطان ترمون)

2FC01 'Abdullah b. 'Amr Haberi

Tanım: 'Abdullah b. 'Amr'dan nakledilen haber

Açıklama: Bu haberde hac menâsiki ve vakit namazlarının kılınışı Hz. Muhammed'in anlatımıyla Hz. İbrahim'le ilişkilendirilmekte ve Hz. Muhammed'e atası İbrahim'in yolunu takip etmesini emreden (Nahl 16/123) âyetinin bu olay üzerine nâzil olduğu ifade edilmektedir. Bu haberin merfû' ve mevķûf senedli başka tarikleri de bulunmaktadır.⁴⁷ 'Abdullâh b. 'Amr (öl. 65/684-85) Vedâ Hacci'na katılan ve Hz. Muhammed'in hac uygulamalarına dair bilgiler nakleden sahâbilerdendir. Konunun Vedâ Hacci'yla ilişkisine sonuç ve değerlendirme kısmında ayrıca

⁴⁷ Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm es-Şan'ânî, *Tefsîru 'Abdurrezzâk*, nşr. Maħmûd Muħammed 'Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1999), I/293; Ebû'l-Hasen Muħammed b. Eslem et-Ŧûsî, *el-Erba'ûn*, nşr. Meş'al b. Bânî el-Cibrîn el-MaŦîrî (Beyrut: Dâru İbn Hazzam, 2000), 69; İbn Huzeyme, *es-Sahîh*, III/375; Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. 'Alî el-Husevcerdî el-Beyhaķî, *Şu'abu'l-İmân*, nşr. 'Abdul'aliyy 'Abdulħamid (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 2003), V/504.

değınilecektir. Haberin yalnızca bir tariki seçilmiş olup yalnızca ilgili ifadelerin çevirisi yapılmıştır.

2FC024 Alıntısı

☞ [C024] et-Taberî, *et-Târîh*, I/262.

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى - وَحَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ الْأَحْمَسِيُّ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثَيْدُ اللَّهِ بْنُ مُوسَى - قَالَ: أَخْبَرَنَا ابْنُ أَبِي لَيْلَى، عَنِ ابْنِ أَبِي مَلِيكَةَ، عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو، [عَنِ النَّبِيِّ ص قَالَ: اتَى جِبْرِئِيلُ إِبْرَاهِيمَ يَوْمَ النَّوْمِ فَرَاخَ بِهِ إِلَى مِئَى، فَصَلَّى بِهِ الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ وَالْمَغْرِبَ وَالْعِشَاءَ الْأَجْرَةَ وَالْفَجْرَ بِمِئَى، ثُمَّ عَدَا بِهِ إِلَى عَرَفَاتٍ، فَأَنْزَلَهُ الْأَرَاكَ- أَوْ حَيْثُ يَنْزِلُ النَّاسُ- فَصَلَّى بِهِ الصَّلَاتَيْنِ جَمِيعًا: الظُّهْرَ وَالْعَصْرَ، ثُمَّ وَقَفَ بِهِ حَتَّى إِذَا كَانَ كَأَعْجَلٍ مَا يُصَلِّي أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ الْمَعْرَبِ، أَفَاضَ حَتَّى آتَى بِهِ جَمْعًا، فَصَلَّى بِهِ الصَّلَاتَيْنِ جَمِيعًا: الْمَعْرَبَ وَالْعِشَاءَ، ثُمَّ أَقَامَ حَتَّى إِذَا كَانَ كَأَعْجَلٍ مَا يُصَلِّي أَحَدٌ مِنَ النَّاسِ الْمَعْرَبِ صَلَّى بِهِ، ثُمَّ وَقَفَ حَتَّى إِذَا كَانَ كَأَبْطَأَ مَا يُصَلِّي أَحَدٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ الْفَجْرَ أَفَاضَ بِهِ إِلَى مِئَى، فَرَمَى الْجُمْرَةَ، ثُمَّ ذَبَحَ وَحَلَّقَ، ثُمَّ أَفَاضَ إِلَى الْبَيْتِ، ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى مُحَمَّدٍ ص: «أَنْ اتَّبِعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» .

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

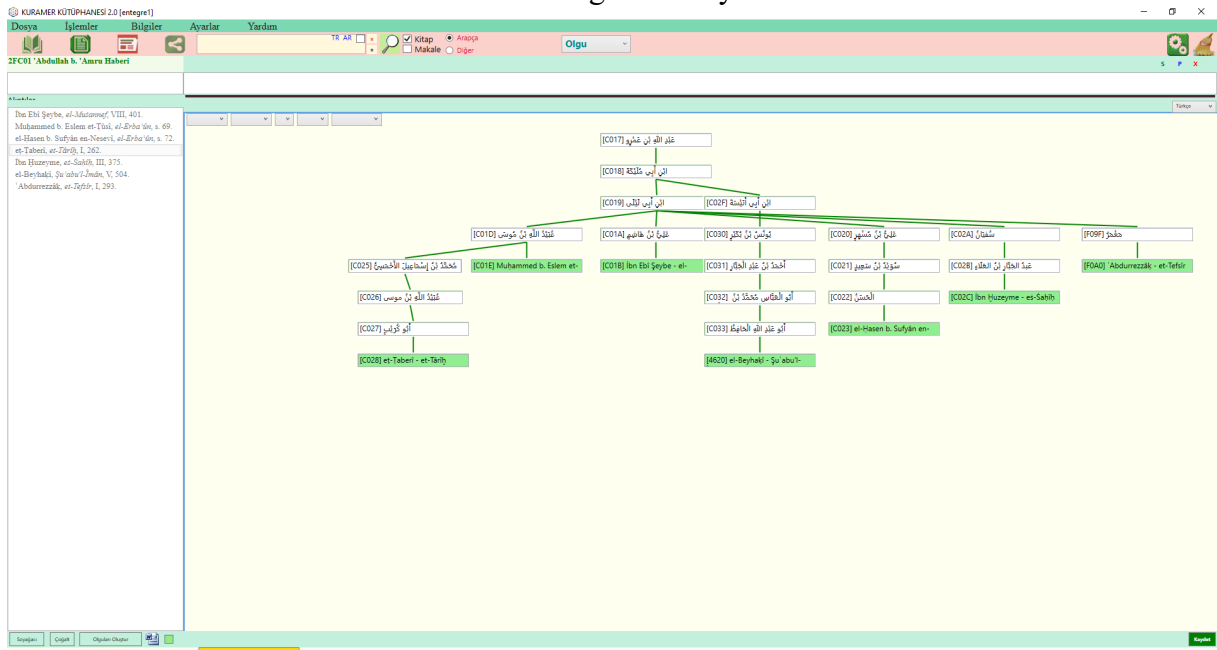
E-024-6905 - Hz. Muhammed'in "İbrahim sonrasında taşlama yaptı, kurban kesti ve başını tıraş etti" demesi (فَرَمَى الْجُمْرَةَ، ثُمَّ ذَبَحَ وَحَلَّقَ، ثُمَّ أَفَاضَ إِلَى الْبَيْتِ)

E-015-5E26 - Sonrasında Hz. Muhammed'e "Bu yüzden biz sana da Allah'a yürekten bağlanmış, şirkten arınmış bir inanca sahip olan İbrahim'in dinine uyman gerektiğini bildirdik" mealindeki Nahl 16/123 âyetinin nâzil olması (ثُمَّ أَوْحَى اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ إِلَى مُحَمَّدٍ ص: «أَنْ اتَّبِعَ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ»)

Kaynaklar

Açıklama: Kuramer Pro Kütüphane Programı'nda Bütünsel Yaklaşım metoduna göre hazırlanan haberlerde *eylem*, *zaman*, *mekân*, *nesne* ve *grup öğelerinin* yanı sıra ilgili haberlerin tariklerini toplayan ve toplayıcı olarak isimlendirilen eser müellifleriyle sened zincirindeki râvî isimleri de listelenmektedir. Burada kullanılan tüm haberlerin kaynaklarını sıralamak, çalışmanın sınırlarını zorlayacağından tek bir örnek vermekle yetinmek istiyoruz. Aşağıdaki tabloda 'Abdullah b. 'Amr haberinin tespit edilebilen tüm tariklerinin kaynakları yer almaktadır. Programda haberler hazırlandıktan sonra rivâyetlerin metinlerinde yer alan tüm öğelerin ve kaynaklarının Word belgesinde dökümü alınabilmekte ve çalışmalarda kullanılabilir şekilde düzenlenebilmektedir. Detaylı bilgi için ayrıca Mehmet Apaydın'ın çalışmalarına bakılabilir. Diğer haberlerde yalnızca *eylem öğelerine* işaret edilecektir.

Tablo:1: 'Abdullah b. 'Amr haberinin sened ağacı ve kaynakları

Şeytan taşlamanın dayandığı temele dair İbn ‘Abbâs’a nispet edilen çok sayıda haber bulunmaktadır. Burada haberlerin seçilen birer tarihi verilecek diğerlerindeki farklılıklara işaret edilmekle yetinilecektir. İbn ‘Abbâs haberleri birden fazla olduğu için yapılan alıntılar *haber kodları* dışında da numaralandırılmıştır. Haberlerin sıralamasında Hz. Muhammed’e ref edilenlere öncelik verilmiştir.

İbn ‘Abbâs Haberleri

1. 1. İbn ‘Abbâs Haberinin Sa‘îd b. Cubeyr Tarihi

D474D7 Alıntısı

Tanım: 1. İbn ‘Abbâs haberinin Sa‘îd b. Cubeyr ve Aât b. Sâ‘ib yoluyla nakledilen tarihi

Açıklama: Bu haber Hz. Muhammed’e ref edilmesi ve şeytan taşlamayı Hz. İbrahim’in hac menâsikini öğrendiği esnada şeytanla karşılaşmasıyla ilişkilendirmesi bakımından önemlidir. Ayrıca burada Hz. İbrahim’in, oğlu İshâk’ı kurban etme kıssasına da değinilmektedir.

☞ [74D7] Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, I/2895.

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ، حَدَّثَنِي أَبِي، حَدَّثَنَا يُونُسُ أَخْبَرَنَا حَمَّادٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ؛ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ جِبْرِيْلَ دَهَبَ بِإِبْرَاهِيمَ إِلَى جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ فَعَرَّضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسِنِّ حَصِيْبَاتٍ فَسَاحَ، ثُمَّ أَتَى بِهِ الْجُمْرَةَ الْوُسْطَى فَعَرَّضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسِنِّ حَصِيْبَاتٍ فَسَاحَ، ثُمَّ أَتَى بِهِ الْجُمْرَةَ الْقُصْوَى فَعَرَّضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسِنِّ حَصِيْبَاتٍ فَسَاحَ فَلَمَّا أَرَادَ إِبْرَاهِيمُ أَنْ يَذْبَحَ ابْنَهُ إِسْحَاقَ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ أَوْتَفِنِي لَا أَضْطَرِبُ فَيَنْتَضِحَ عَلَيْكَ مِنْ دَمِي إِذَا ذَبَحْتَنِي فَشَدَّهُ فَلَمَّا أَخَذَ الشُّفْرَةَ فَأَرَادَ أَنْ يَذْبَحَهُ نُودِيَ مِنْ خَلْفِهِ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَقْتَ الرَّؤْيَا.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-4D7-2958 - Hz. Muhammed’in “Cebrâil İbrahim’le Akabe Cemresi’ne gitti. Şeytan ona göründü. İbrahim ona yedi taş attı ve şeytan yerin dibine geçti” demesi (إِنَّ جِبْرِيْلَ دَهَبَ بِإِبْرَاهِيمَ إِلَى جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ فَعَرَّضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسِنِّ حَصِيْبَاتٍ فَسَاحَ)

E-4D7-2959 - Hz. Muhammed’in “Cebrâil sonra İbrahim’le Vusta (orta) Cemresi’ne geldi. Şeytan İbrahim’e göründü. İbrahim ona yedi taş attı ve şeytan yerin dibine geçti” demesi (ثُمَّ أَتَى بِهِ الْجُمْرَةَ الْوُسْطَى فَعَرَّضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسِنِّ حَصِيْبَاتٍ فَسَاحَ)

E-4D7-295A - Hz. Muhammed’in “Cebrâil daha sonra İbrahim’le Kusvâ Cemresi’ne geldi, şeytan İbrahim’e göründü. İbrahim ona yedi taş attı ve şeytan yerin dibine geçti” demesi (ثُمَّ أَتَى بِهِ الْجُمْرَةَ الْقُصْوَى فَعَرَّضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسِنِّ حَصِيْبَاتٍ فَسَاحَ)

E-19B-21A5 - Hz. Muhammed’in “İbrahim, oğlu İshak’ı kurban etmek istediğinde oğlu ‘Babacığım, beni bağla ki hareket etmeyeyim. Aksi takdirde kanım üzerine sıçrar” dediğini söylemesi (فَلَمَّا أَرَادَ إِبْرَاهِيمُ أَنْ يَذْبَحَ ابْنَهُ إِسْحَاقَ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ أَوْتَفِنِي لَا أَضْطَرِبُ فَيَنْتَضِحَ عَلَيْكَ مِنْ دَمِي إِذَا ذَبَحْتَنِي)

E-19B-21A6 - Hz. Muhammed’in “İbrahim sonra oğlunu sıkıca tuttu, bıçağı eline alıp onu boğazlamak istediğinde arkasından kendisine ‘Ey İbrahim rüyayı doğruladın’ diye nida edildi” demesi (فَشَدَّهُ فَلَمَّا أَخَذَ الشُّفْرَةَ فَأَرَادَ أَنْ يَذْبَحَهُ نُودِيَ مِنْ خَلْفِهِ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَقْتَ الرَّؤْيَا.)

2. 1. İbn ‘Abbâs Haberi’nin Sa‘îd b. Cübeyr Tarihinin Ebû Hamza yoluyla gelen Varyantı

00E292 Alıntısı

Tanım: Aât b. Sâ‘ib ve Sa‘îd b. Cübeyr yoluyla İbn ‘Abbâs’tan nakledilen haberin Ebû Hamza yoluyla gelen tarihi

Açıklama: Aât b. Sâ‘ib’in (öl. 136/753) Sa‘îd b. Cübeyr (öl. 94/713) yoluyla İbn ‘Abbâs’a nispet

ettiği bu tarik, daha önce Sa'îd b. Cübeyr yoluyla İbn 'Abbâs'tan nakledilen haberin senedde Ebu Hâzma'nın yer aldığı başka bir tarikidir. Bazı kaynaklarda bu tarikin başka versiyonlarına da yer verilmektedir.⁴⁸ Bunlar incelendiğinde aradaki benzerlik rahatlıkla tespit edilebilmektedir. Bu tarîki diğerlerinden ayıran en önemli fark diğer haberlerde Hz. İbrahim'e atfedilen şeytan taşlama eyleminin bizzat Hz. Muhammed tarafından deneyimlenmiş olduğu bilgisini içermesidir. Bu farklılık büyük olasılıkla sened zincirindeki Ebu Hâzma'nın tasarrufundan kaynaklanmaktadır. Zira hâlihazırda bu bilgiyi senedde Ebu Hâzma'nın yer aldığı tarik dışında teyit edebilecek muhtevada bir rivâyet tespit edilememiştir. Öte yandan el-Beyhâkî (öl. 458/1066) Atâ b. Sâ'ib'ten Ebu Hâzma yoluyla gelen bu rivâyetin ferd haber niteliğinde olduğunu ifade etmiştir. Bu da yukarıdaki tespitimizi teyit eden bir bilgidir. el-Ĥâkim (405/1014) ise haberin bu tarikin sened bakımından sahih olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹

☞ [E292] İbn Huzeyme, *es-Şaĥîh*, II/1393.

تَنَا أَحْمَدُ بْنُ سَعِيدِ الدَّارِمِيِّ، تَنَا عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ بْنِ شَقِيقٍ، تَنَا أَبُو حَمْرَةَ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: جَاءَ جَبْرِيلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَذَهَبَ بِهِ لِزِيَّتِهِ الْمَنَاسِكَ، فَأَنْفَرَجَ لَهُ نَبِيرٌ فَدَخَلَ مَعِيَ فَأَرَاهُ الْجُمَارَ، ثُمَّ أَرَاهُ عَرَفَاتٍ فَتَتَبَعَ الشَّيْطَانُ لِلنَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عِنْدَ الْجُمَرَةِ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاخَ، ثُمَّ تَبِعَ لَهُ فِي الْجُمَرَةِ الثَّانِيَةِ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاخَ، ثُمَّ تَبِعَ لَهُ فِي جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاخَ فَذَهَبَ.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-292-52D4 - İbn 'Abbâs'ın "Cebrâil Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'e geldi ve hac menâsikini göstermek için onu götürdü" demesi (جَاءَ جَبْرِيلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فَذَهَبَ بِهِ لِزِيَّتِهِ الْمَنَاسِكَ)

E-292-52D5 - İbn 'Abbâs'ın, "Cebrâil Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'i Şebîr'den geçirerek Mina'ya getirdi ve ona taşlama bölgelerini gösterdi" demesi (فَأَنْفَرَجَ لَهُ نَبِيرٌ فَدَخَلَ مَعِيَ فَأَرَاهُ الْجُمَارَ)

E-292-52D6 - İbn 'Abbâs'ın "Cebrâil Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'e Arafat'ı gösterdi" demesi (ثُمَّ تَبِعَ لَهُ فِي الْجُمَرَةِ الثَّانِيَةِ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاخَ)

E-292-52D7 - İbn 'Abbâs'ın "Şeytan İlk Cemre'ye kadar Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'i takip etti, bunun üzerine Hz. Muhammed ona yerin dibine geçinceye kadar yedi taş attı" demesi (فَتَتَبَعَ الشَّيْطَانُ لِلنَّبِيِّ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - عِنْدَ الْجُمَرَةِ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاخَ)

E-292-52D8 - İbn 'Abbâs'ın "Şeytan İkinci Cemre'ye kadar Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'i takip etti, bunun üzerine Hz. Muhammed ona yerin dibine geçinceye kadar yedi taş attı" demesi (ثُمَّ تَبِعَ لَهُ فِي الْجُمَرَةِ الثَّانِيَةِ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاخَ)

E-292-52D9 - İbn 'Abbâs'ın "Şeytan Akabe Cemresi'ne kadar Allah'ın elçisi Hz. Muhammed'i takip etti, bunun üzerine Hz. Muhammed ona yerin dibine geçinceye kadar yedi taş attı" demesi (ثُمَّ تَبِعَ لَهُ فِي جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاخَ فَذَهَبَ)

3. 1. İbn 'Abbâs Haberi'nin Sâlim b. Ebî el-Ca'd Tariki

262928 Alıntısı

Tanım: İbn 'Abbâs'tan Hz. Muhammed'e ref edilerek nakledilen haber

Açıklama: Bu daha önce Sa'îd b. Cübeyr (öl. 94/713) yoluyla İbn 'Abbâs'tan nakledilen haberin başka bir tarikidir. Bu tarik, İbn 'Abbâs'a nispet edilen "Şeytanı taşıyor ve atanızın dinine ittiba ediyorsunuz" ifadesiyle diğerlerinden farklılaşmaktadır. Tekrardan kaçınmak için sadece

⁴⁸ Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn b. 'Alî el-Husevcerdî el-Beyhâkî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, nşr. 'Abdullâh et-Turkî (b.y.: Merkezu Hicr, 2011), X/190; el-Ĥâkim, *el-Mustedrek*, I/650; Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Ahmed eş-Şâmî et-Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, nşr. Ĥamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefi (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Turâşî'l-'Arabî, 1983), XI/456.

⁴⁹ el-Beyhâkî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, X/190; el-Ĥâkim, *el-Mustedrek*, I/650.

metindeki bu ifade çevrilmiştir. Haberin bu tarikinde zikredilen “تَتَّبِعُونَ” (ittibâ ediyorsunuz) ifadesi yerine diğer tariklerde “تَتَّبِعُونَ” (anıyorsunuz) ifadesi de kullanılmıştır.⁵⁰ Ayrıca bazı eserlerde senedsiz olarak nakledilen rivâyetlerde İbn ‘Abbâs’ın (فارموا فإنَّ الشَّيْطَانَ تَرْمُونَ) “Taşlayın, siz böylece şeytanı taşlamış oluyorsunuz” ve taşhif hatalı okunuşuyla (الشَّيْطَانَ تَرْمُونَ وَمَكَّةَ بَيْنَكُمْ تَتَّبِعُونَ) “Şeytanı taşıyor ve Mekke’yi istiyorsunuz” dediği nakledilmiştir.⁵¹ Buradaki “وَمَكَّةَ بَيْنَكُمْ تَتَّبِعُونَ” cümlesinin aslı muhtemelen “وَمَلَّةَ أَبِيكُمْ تَتَّبِعُونَ” ifadesidir. Öyle ki başka kaynaklarda ilgili ifade “وملة أبيكم تتبعون” olarak da zikredilmektedir.⁵²

☞ [2928] el-Beyhaqî, *es-Sunenu'l-Kubrâ*, V/250.

أَخْبَرَنَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ الْحَافِظُ، أَنبَأَ أَبُو جَعْفَرٍ مُحَمَّدُ بْنُ صَالِحِ بْنِ هَانِيٍّ، ثنا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ أَنَسِ الْقُرَشِيِّ، ثنا حَفْصُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ طَهْمَانَ، ثنا الْحَسَنُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَفَعَهُ، قَالَ: لَمَّا أتَى إِبْرَاهِيمَ خَلِيلُ اللَّهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ الْمَنَاسِكَ عَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ عِنْدَ جَمْرَةِ الْعُقْبَةِ فَرَمَاهُ بِسِنِّ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاحَ فِي الْأَرْضِ، ثُمَّ عَرَضَ لَهُ عِنْدَ الْجَمْرَةِ الثَّانِيَةِ فَرَمَاهُ بِسِنِّ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاحَ فِي الْأَرْضِ، ثُمَّ عَرَضَ لَهُ فِي الْجَمْرَةِ الثَّلَاثَةِ فَرَمَاهُ بِسِنِّ حَصِيَّاتٍ حَتَّى سَاحَ فِي الْأَرْضِ. قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ: "الشَّيْطَانُ تَرْمُونَ، وَمَلَّةَ أَبِيكُمْ تَتَّبِعُونَ"

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-928-52BC - İbn ‘Abbâs’ın “Şeytanı taşıyorsunuz ve atanız İbrahim’in yolunu takip ediyorsunuz” demesi (قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ: الشَّيْطَانَ تَرْمُونَ وَمَلَّةَ أَبِيكُمْ تَتَّبِعُونَ)

4. 2. İbn ‘Abbâs Haberi

D474C2 Alıntısı

Tanım: İbn ‘Abbâs’tan Ebû Tufeyl yoluyla nakledilen haber

Açıklama: Bu haberin diğer kaynaklarda yer alan muhtasar ve geniş içerikli tarikleri bulunmaktadır.⁵³ Bazı tariklerde ifade farklılıklarına yer verilmeyle birlikte genelinde şeytan taşlama Hz. İbrahim’in Cebrail tarafından kendisine hac menâsikinin öğretildiği esnada şeytanın engellemesine maruz kalması ve onu taşlamasıyla ilişkilendirilmektedir. Haberin yalnızca bir tarikinde diğerlerinden farklı olarak şeytan taşlamanın Hz. İbrahim’e oğlunu kurban etmesinin emredildiği “ان إبراهيم عليه السلام لما أمر بذبح ابنه عرض له الشيطان” esnada gerçekleştiği bilgisine yer verilmektedir.⁵⁴ Çalışmanın hacmi dikkate alınarak burada haberin tek bir tarikine yer verilecektir. Metinde yalnızca gerekli görülen ifadeler çevrilmiştir.

Hz. İbrahim’in oğlunu kurban etmekle emrolduğunda şeytanın müdahalesine maruz kalmasına ilişkin rivâyetler bunlarla sınırlı değildir. Kaynaklarda şeytanın bu olay esnasında sadece Hz. İbrahim’i değil oğlu İshâk ve eşi Sâra’yı da ayartmaya çalıştığına dair bilgiler yer almaktadır. Aynı anlatımın İsmail ve Hacer’in yer aldığı versiyonu da vardır.⁵⁵ Bazı anlatımlarda şeytanın Hz. İbrahim’e tanıdığı bir adam suretinde görüldüğü de aktarılan bilgiler arasındadır.⁵⁶ Bu

⁵⁰ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh b. Muhammed eđ-Đabbî en-Nisâbüri el-Ĥâkim, *el-Mustedrek âle’s-Saĥihayn*, nşr. Muştafâ ‘Abdulkâdir ‘Atâ (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1990), I/638; Ebû Muhammed ‘Abdul‘azîm b. ‘Abdulkavî el-Munzirî, *et-Terğîb ve’t-Terhîb mine’l-Ĥadîsi’s-Şerîf* (Beirut: y.y., 1968), II/207.

⁵¹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Mecmu’ Şerhu’l-Muhezzeb* en-Nevevî (b.y.: Dâru ‘Âlemi’l-Kitâb, 2003), 131; Muhammed b. ‘Omer b. Mubârek el-Ĥadramî Bahraĥu’l-Yemenî, *Ĥadâiku’l-Envâr ve Meĥâlî’u’l-Esrâr fi Sıratî’n-Nebiyî’l-Muĥtâr*, nşr. Muhammed Ğassân Nasûĥ ‘Azĥûl (b.y.: Dâru’l-Minhâc, 1999), 486.

⁵² el-Munzirî, *et-Terğîb ve’t-Terhîb*, II/207.

⁵³ Aĥmed b. Ĥanbel, *el-Musned*, I/2807; eĥ-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân*, XIX/586; el-Beyhaqî, *Şu‘abu’l-İmân*, V/504- 505; ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr es-Suyûtî, *el-Ĥavî li’l-fetâvâ fi’l-fıĥ ve ‘ulûmi’t-tefsîr ve’l-ĥadîs ve’l-Usûl ve’n-Naĥv ve’l-‘irâb ve sâ’iri’l-fünûn*, thk. ‘Abdullatîf Hasan ‘Abdurrahmân (Beirut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000), I/307; Ebû ‘Abdullâh el-Ĥuseyn b. İsmâ’îl b. Muhammed ed-Đabbî el-Meĥâmilî, *Emâli’l-Meĥâmilî (Rivâyetu İbni Yahyâ)*, nşr. İbrâĥîm el-Ĥaysî (Amman: y.y., 1992), 82.

⁵⁴ Ebû İshâk Aĥmed b. Muhammed b. İbrâĥîm eš-Şa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân*, nşr. Heyet (Cidde: y.y., 2015), XXII/390.

⁵⁵ İbn Keşîr, *et-Tefsîr*, VII/29; el-Fâkihî, *Aĥbâru Mekke*, V/75.

⁵⁶ eĥ-Taberî, *et-Târîĥ*, I/274; el-Ĥâkim, *el-Mustedrek*, V/26.

anlatımların bir kısmının İsrâiliyat kaynaklı olması kuvvetle muhtemeldir. Bu yüzden remy-i cimârın temelini Hz. İbrahim'le ilişkilendiren rivâyetlerin belirli ölçüde bu tür anlatılardan etkilenmiş olması ihtimal dâhilindedir.

Alıntılar

D474C1 Alıntısı

☞ [74C1] et-Ṭayâlisî, *el-Musned*, IV/414.

حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو دَاوُدَ قَالَ: حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ أَبِي عَاصِمٍ الْعَنْبَرِيِّ، عَنْ أَبِي الطَّعْنَلِيِّ، قَالَ: قُلْتُ لِابْنِ عَبَّاسٍ: يَزْعُمُ قَوْمُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَافَ عَلَى بَعِيرٍ بِالْبَيْتِ، وَأَنَّ ذَلِكَ سُنةٌ قَالَ: صَدَقُوا وَكَذَّبُوا قُلْتُ: مَا صَدَقُوا وَكَذَّبُوا؟ قَالَ: صَدَقُوا؛ طَافَ عَلَى بَعِيرٍ وَلَيْسَ بِسُنَّةٍ؛ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يُضْرَبُ النَّاسُ عَنْهُ وَلَا يُدْفَعُ، فَطَافَ عَلَى بَعِيرٍ كَمَا يَسْمَعُوا كَلَامَهُ، وَلَا تَنَالُهُ أَيْدِيهِمْ قُلْتُ: يَزْعُمُونَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِ رَمَلَ بِالْبَيْتِ، وَأَنَّ ذَلِكَ سُنةٌ قَالَ: صَدَقُوا وَكَذَّبُوا قُلْتُ: مَا صَدَقُوا وَكَذَّبُوا؟ قَالَ: صَدَقُوا؛ قَدْ «رَمَلَ» وَكَذَّبُوا؛ لَيْسَتْ بِسُنَّةٍ؛ إِنَّ قُرَيْشًا قَالَتْ: دَعُوا مُحَمَّدًا وَأَصْحَابَهُ حَتَّى يَمُوتُوا مَوْتَ النَّعْبِ فَلَمَّا صَالَحُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَنْ يَجِئُوا مِنَ الْعَامِ الْقَابِلِ فَيُقِيمُوا بِمَكَّةَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ، فَقَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَصْحَابُهُ، وَالْمُشْرِكُونَ مِنَ قَبْلِ فُعَيْقِعَانَ قَالَ لِأَصْحَابِهِ: «ارْمُلُوا» وَلَيْسَ بِسُنَّةٍ قُلْتُ: يَزْعُمُ قَوْمُكَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدِ سَعَى بَيْنَ الصَّفَا وَالْمَرْوَةِ، وَأَنَّ ذَلِكَ سُنةٌ قَالَ: صَدَقُوا؛ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أَرَى الْمَنَاسِكَ عَرَضَ لَهُ شَيْطَانٌ عِنْدَ الْمَسْعَى، فَسَابَقَهُ، فَسَبَقَهُ إِبْرَاهِيمُ، ثُمَّ انْطَلَقَ بِهِ جَبْرِيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى أَتَى بِهِ مِئَى، فَقَالَ: مُنَاحُ النَّاسِ هَذَا، ثُمَّ انْتَهَى إِلَى جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ، فَعَرَضَ لَهُ شَيْطَانٌ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى ذَهَبَ بِهِ إِلَى جَمْرَةِ الْوَسْطَى، فَعَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى ذَهَبَ، ثُمَّ أَتَى جَمْرَةَ الْفُصْوَى، فَعَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى ذَهَبَ، ثُمَّ أَتَى بِهِ جَمْعًا فَقَالَ: هَذَا الْمَشْعَرُ الْحَرَامُ، ثُمَّ أَتَى بِهِ عَرَفَةَ فَقَالَ: هَذِهِ عَرَفَةُ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَتَدْرِي لِمَ سَبَّحْتَ عَرَفَةَ؟ قَالَ: لَا قَالَ: لِأَنَّ جَبْرِيْلَ قَالَ لَهُ: أَعَرَفْتَ؟ قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: أَتَدْرِي كَيْفَ كَانَتْ التَّلْبِيَةُ؟ قَالَ: إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَمَّا أَمَرَ أَنْ يُؤَدَّنَ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ أَمَرَتْ الْجِبَالُ فَخَفَضَتْ رُءُوسَهَا وَرَفَعَتْ لَهَا الْفَرَى، فَأَدَّنَ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-4C1-294E - İbn 'Abbâs'ın "Hz. İbrahim'e hac menâsiki gösterildiğinde Mes'â'da şeytan ona göründü" demesi (إِنَّ إِبْرَاهِيمَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا أَرَى الْمَنَاسِكَ عَرَضَ لَهُ شَيْطَانٌ عِنْدَ الْمَسْعَى)

E-4C1-2950 - İbn 'Abbâs'ın "Şeytan, Hz. İbrahim'le yarıştı ve Hz. İbrahim onu geçti" demesi (فَسَابَقَهُ، فَسَبَقَهُ إِبْرَاهِيمُ)

E-4C1-2951 - İbn 'Abbâs'ın "Cebrâil Hz. İbrahim'le yola çıktı ve Mina'ya geldi" demesi (ثُمَّ انْطَلَقَ بِهِ جَبْرِيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ حَتَّى أَتَى بِهِ مِئَى)

E-4C1-526B - İbn 'Abbâs'ın "Hz. İbrahim 'burası insanların yerleşim yeridir' dedi. Sonra Akafe Cemresi'ne gitti" demesi (فَقَالَ: مُنَاحُ النَّاسِ هَذَا، ثُمَّ انْتَهَى إِلَى جَمْرَةِ الْعَقَبَةِ)

E-4C1-526C - İbn 'Abbâs'ın "Şeytan, Hz. İbrahim'e göründü, Hz. İbrahim Cebrâil'le Vustâ (orta) Cemresi'ne ulaşana kadar şeytana yedi taş attı" demesi (فَعَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى ذَهَبَ بِهِ إِلَى جَمْرَةِ الْوَسْطَى)

E-4C1-526D - İbn 'Abbâs'ın "Şeytan, Hz. İbrahim'e göründü, Hz. İbrahim ona yedi taş attı ve şeytan gitti. Ardından Hz. İbrahim, Kusvâ Cemresi'ne geldi" demesi (فَعَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى ذَهَبَ، ثُمَّ أَتَى جَمْرَةَ الْفُصْوَى)

E-4C1-526E - İbn 'Abbâs'ın "Şeytan, Hz. İbrahim'e göründü, Hz. İbrahim ona yedi taş attı ve şeytan gitti" demesi (فَعَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ حَتَّى ذَهَبَ)

E-4C1-526F - İbn 'Abbâs'ın "Cebrâil Hz. İbrahim'le Mina'ya geldi ve ona: 'Bu Meş'aru'l-Ḥarâm'dır' dedi" demesi (ثُمَّ أَتَى بِهِ جَمْعًا فَقَالَ: هَذَا الْمَشْعَرُ الْحَرَامُ)

E-4C1-5270 - İbn 'Abbâs'ın "Sonra Cebrâil Hz. İbrahim'le Arafat'a geldi ve ona: 'Bu Arafat'tır' dedi" demesi (ثُمَّ أَتَى بِهِ عَرَفَةَ فَقَالَ: هَذِهِ عَرَفَةُ)

5. 3. İbn ‘Abbâs Haberi

Bu haberde şeytan taşlama Hz. İbrahim’in kendisine kurban etmesi için verilen koçu taşlaması anlatısına dayandırılmaktadır.

161514 Alıntısı

Tanım: İbn ‘Abbâs’tan Ca’fer b. ‘Ûyâs yoluyla nakledilen haber

Açıklama: Bu haber şeytan taşlama geleneğini Hz. İbrahim’in kendisine kurban etmesi için verilen koçu taşlamasıyla temellendirmesi bakımından diğerlerinden farklılaşmaktadır. Haberin başka bir tariki tespit edilememiştir. Bu haber bazı eserlerde senedi hafzedilerek nakledilmektedir.⁵⁷

Alıntılar

161513 Alıntısı

☞ [1513] eṭ-Ṭaberî, *Câmi‘u’l-Beyân*, XXI/89.

حدثنا ابن حميد، قال: ثنا سلمة، عن ابن إسحاق، عن الحسن بن دينار، عن قتادة بن دعامة، عن جعفر بن إياس، عن عبد الله بن العباس، في قوله (وَقَدَيْتَاهُ بِذَيْحٍ عَظِيمٍ) قال: خرج عليه كبش من الجنة قد رعاها قبل ذلك أربعين خريفا، فأرسل إبراهيم ابنه واتبع الكبش، فأخرجه إلى الجمره الأولى فرمي بسبع حصيات، فأفلته عنده، فجاء الجمره الوسطى، فأخرجه عندها، فرماه بسبع حصيات، ثم أفلته فأدركه عند الجمره الكبرى، فرماه بسبع حصيات، فأخرجه عندها، ثم أخذه فأتى به المنحر من مئى، فذبحه؛ فوالذي نفس ابن عباس بيده، لقد كان أول الإسلام، وإن رأس الكبش لمعلق بقرنيه عند ميزاب الكعبة قد حُش، يعني يبس.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-513-151D - İbn ‘Abbâs’ın “Biz, çocuğun yerine fidye olarak İbrahim’e değerli bir kurban kesmesini emrettik” (Sâffât 37/107) âyeti hakkında ‘Hz. İbrahim’e cennette kırk güz mevsimi otlamış bir koç verildi” demesi (في قوله (وَقَدَيْتَاهُ بِذَيْحٍ عَظِيمٍ) قال: خرج عليه كبش من الجنة قد رعى قبل ذلك أربعين خريفا)

E-513-151F - İbn ‘Abbâs’ın “Hz. İbrahim, oğlunu gönderdi ve koçu takip etti. Koçu İlk Cemre’ye çıkardı ve yedi taş atarak ondan kurtuldu” demesi (فأرسل إبراهيم ابنه واتبع الكبش، فأخرجه إلى الجمره الأولى فرمي بسبع حصيات، فأفلته عنده)

E-513-1520 - İbn ‘Abbâs’ın “Hz. İbrahim, Orta Cemre’ye geldi. Koçu oraya çıkardı ve yedi taş atarak ondan kurtuldu” demesi (فجاء الجمره الوسطى، فأخرجه عندها، فرماه بسبع حصيات، ثم أفلته)

E-513-1521 - İbn ‘Abbâs’ın “Hz. İbrahim, Büyük Cemre’de koça ulaştı ve ona yedi taş attı. Koçu Büyük Cemre’ye çıkardı. Sonra koçu Mina’daki el-Minhar denilen yere götürdü ve orada boğazladı” demesi (فأدركه عند الجمره الكبرى، فرماه بسبع حصيات، فأخرجه عندها، ثم أخذه فأتى به المنحر من مئى، فذبحه)

E-513-1522 - İbn ‘Abbâs’ın “İbn ‘Abbâs’ın canı elinde olana andolsun ki, bu İslam’ın başlangıcıydı. Koçun başı boynuzundan Kâbe’nin mîzâbına (su oluşuna) asılıydı ancak kuruyup çürüdü” demesi (فوالذي نفس ابن عباس بيده، لقد كان أول الإسلام، وإن رأس الكبش لمعلق بقرنيه عند ميزاب الكعبة قد حُش، يعني يبس.)

A4AE6B ‘Alî b. Ebî Ṭâlib Haberi

Tanım: ‘Alî b. Ebî Ṭâlib’ten nakledilen haber

Açıklama: Bu haber ‘Ali b. Ebî Ṭâlib’e (öl. 40/661) nispet edilmesi ve şeytanın Hz. İbrahim tarafından yedi kez taşlandığının ve şeytan taşlama uygulamasının buna dayandığının ifade edilmesi bakımından önemlidir. Bu haberin başka tarikleri de mevcuttur.⁵⁸ Haberin yalnızca konuyla ilgili ifadeleri çevrilmiştir.

⁵⁷ Ebu’l-‘Abbâs Ahmed b. İdrîs el-Karâfi, *ez-Zâhire*, nşr. Muḥammed Ḥaccî (Beyrut: Dâru’l-Ġarbi’l-İslâmî, 1994), III/274.

⁵⁸ Muḥammed Bâkır el-Meclisî, *Biḥâru’l-Envâr* (Beyrut: Muessesetu’l-Vefâ, 1983), XII/102; Ebû’l-Ṭîb Muḥammed b. Ahmed b. ‘Alî el-Fâsî, *Şifâu’l-Ġarâm bi Aḥbâri’l-Beledi’l-Ḥarâm* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2000), II/12.

Alıntılar

A4AE6A Alıntısı

☞ [AE6A] ‘Abdurrezzâk, *el-Muṣannef*, IV/344.

عبد الرزاق، عن ابن جُرَيْجٍ، قَالَ ابْنُ الْمُسَيَّبِ: قَالَ ابْنُ أَبِي طَالِبٍ: وَكَانَ اللَّهُ اسْتَوْدَعَ الرَّجُلَ أَبَا قُبَيْسٍ، فَلَمَّا أَتَى إِبْرَاهِيمَ، نَادَاهُ أَبُو قُبَيْسٍ: يَا إِبْرَاهِيمَ، هَذَا الرَّجُلُ بِيٍّ، فَاحْتَفِرْ عَنْهُ، فَوَضَعَهُ، فَلَمَّا فَرَعَ إِبْرَاهِيمُ مِنْ بَنَائِهِ، قَالَ: قَدْ فَعَلْنَا أَيْ رَبِّ، فَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا، أَبْرُزَهَا لَنَا، عَلِمْنَاهَا، فَبَعَثَ اللَّهُ جِبْرِيْلَ، فَحَجَّ بِهِ، حَتَّى أَتَى عَرَفَةَ، فَقَالَ: قَدْ عَرَفْتُ، وَكَانَ قَدْ أَتَاهَا مَرَّةً قَبْلَ ذَلِكَ، فَلِذَلِكَ سُمِّيَتْ عَرَفَةَ، حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ، عَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ، فَقَالَ: اخْصِبْ، فَحَصَبَ بِسِنِيعِ حَصِيَّاتٍ، ثُمَّ الْيَوْمُ الثَّانِي، وَالثَّلَاثُ، فَسَدَّ مَا بَيْنَ الْجَبَلَيْنِ، يَعْنِي إِبْلِيسَ الْمَلْعُونِ، فَلِذَلِكَ كَانَ رَمَى الْجِمَارِ، قَالَ: اعْلُ عَلَى نَبِيْرٍ، فَعَلَاهُ، فَتَنَادَى بِأَعْلَى صَوْتِهِ: يَا عِبَادَ اللَّهِ، أَجِيبُوا اللَّهَ، يَا عِبَادَ اللَّهِ، أَطِيعُوا اللَّهَ، فَسَمِعَ دَعْوَتَهُ مَا بَيْنَ الْأَجْحُرِ السَّنِيعِ مِمَّنْ كَانَ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ إِيْمَانٍ، فَهُوَ الَّذِي أُعْطِيَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ فِي الْمَنَاسِكِ: قَوْلُهُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ، فَلَمْ يَزَلْ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ سَبْعَةَ مِثْلِمِثْمُونَ فَصَاعِدًا، فَلَوْلَا ذَلِكَ هَلَكَتِ الْأَرْضُ وَمَنْ عَلَيْهَا.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-E6A-150A - ‘Alî b. Ebî Tâlib’in “Hz. İbrahim Kâbe’nin inşasını tamamladıktan sonra: ‘*Ey Rabbimiz yapımını tamamladık. Bize menâsikimizi göster, bizim için onları açığa çıkar, bize onları öğret’ dedi*” demesi (فَلَمَّا فَرَعَ إِبْرَاهِيمُ مِنْ بَنَائِهِ، قَالَ: قَدْ فَعَلْنَا أَيْ رَبِّ، فَأَرْنَا مَنَاسِكَنَا، أَبْرُزَهَا لَنَا، عَلِمْنَاهَا)

E-E6A-150E - ‘Alî b. Ebî Tâlib’in “Allah Cibrîl’i gönderdi ve Cibrîl Hz. İbrahim’le birlikte hac yaptı” demesi (فَبَعَثَ اللَّهُ جِبْرِيْلَ، فَحَجَّ بِهِ)

E-E6A-150F - ‘Alî b. Ebî Tâlib’in “Nahr gününde şeytan Hz. İbrahim’e göründü. Cebrâil ona ‘at’ dedi ve Hz. İbrahim, şeytana yedi taş attı” demesi (حَتَّى إِذَا كَانَ يَوْمَ النَّحْرِ، عَرَضَ لَهُ الشَّيْطَانُ، فَقَالَ: اخْصِبْ، فَحَصَبَ بِسِنِيعِ حَصِيَّاتٍ)

E-E6A-1511 - ‘Alî b. Ebî Tâlib’in “İkinci ve üçüncü günde melun şeytan iki dağın arasını kapadı. Remy-i cimâr bu nedenle uygulanmaya başlandı” demesi (ثُمَّ الْيَوْمُ الثَّانِي، وَالثَّلَاثُ، فَسَدَّ مَا بَيْنَ الْجَبَلَيْنِ، يَعْنِي إِبْلِيسَ الْمَلْعُونِ، فَلِذَلِكَ كَانَ رَمَى الْجِمَارِ)

26294B Mücâhid Haberi

Tanım: Mücâhid b. Cebr’den nakledilen haber

Açıklama: Mücâhid b. Cebr (öl. 103/721) tâbiûn neslinin önemli müfessirlerindedir. Mekke’de İbn ‘Abbâs’a talebelik etmiş ve hocasından çok sayıda rivâyet nakletmiştir.

Alıntılar

262949 Alıntısı

Tanım: Mücâhid’ten nakledilen bu haberin başka tarikleri de bulunmaktadır.⁵⁹ Mücâhid’in bu haberi İbn ‘Abbâs’tan duymuş olması kuvvetle muhtemeldir. İbn ‘Abbas’tan konuyla ilgili rivâyet edilen tariklerde yer alan eylem öğeleriyle karşılaştırıldığında bu daha iyi anlaşılacaktır. İbn Ebî Hâtim (öl. 327/938) tefsirinde bu haberin küçük değişikliklerle İbn Miclez ve Kâtâde’den de nakledildiğini belirtmektedir. İbn Miclez’in haberine ilerleyen bölümlerde yer verilecektir. Yaptığımız taramada Kâtâde’nin haberine ulaşamadık. Ancak daha önce zikri geçen İbn ‘Abbâs haberlerinin râvîleri arasında Kâtâde de vardır. Bu durum Mücâhid haberini ve dolayısıyla İbn ‘Abbâs haberlerini teyit eden başka haberler bulunduğu işaret etmesi bakımından önemlidir.

☞ [2949] Sa‘îd b. Mansûr, *et-Tefsîr*, II/615, 616.

حَدَّثَنَا سَعِيدٌ، قَالَ: نَا عَتَّابٌ، أَنَا حُصَيْفٌ، عَنْ مُجَاهِدٍ قَالَ: قَالَ إِبْرَاهِيمُ: {رَبَّنَا أَرْنَا مَنَاسِكَنَا}. فَأَخَذَ جِبْرِيْلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِيَدِهِ، فَذَهَبَ بِهِ حَتَّى أَتَى بِهِ الْبَيْتِ، قَالَ: ارْفَعْ الْقَوَاعِدَ، فَرَفَعَ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ، وَأَمَّ النَّبِيَّانَ، فَذَهَبَ بِهِ إِلَى الصُّفَا، فَقَالَ: هَذَا مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ، ثُمَّ ذَهَبَ بِهِ إِلَى الْمَرْوَةِ، فَقَالَ: وَهَذَا مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ.

⁵⁹ el-Ezraķî, *Ahḥbâru Mekke*, I/69, 452; II/168; Ebû Muḥammed ‘Abdurrahman b. Muḥammed er-Râzi İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l Qur’âni'l-Azîm*, nşr. Es’ad Muḥammed eṭ-Ṭayyib (b.y.: Mektebetu Nizâr Muṣtafâ el-Bâz, 1998), I/235.

ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ فَذَهَبَ بِهِ نَحْوَ مِنَى، فَإِذَا هُوَ بِإِبْلِيسَ عِنْدَ الْعَقَبَةِ، عِنْدَ الشَّجَرَةِ، فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ: كَبِّرْ وَارْزِمِهِ، فَكَبَّرَ وَرَمَى، فَذَهَبَ بِإِبْلِيسَ حَتَّى قَامَ عِنْدَ الْجُمْرَةِ الْوُسْطَى، فَحَادَى بِهِ جِبْرِيلُ وَإِبْرَاهِيمُ، فَقَالَ جِبْرِيلُ: كَبِّرْ وَارْزِمِهِ، فَكَبَّرَ وَرَمَى، فَذَهَبَ بِإِبْلِيسَ حَتَّى أَتَى الْجُمْرَةَ الْقُصْوَى، فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ: كَبِّرْ وَارْزِمِهِ، فَكَبَّرَ وَرَمَى، فَذَهَبَ بِإِبْلِيسَ، وَكَانَ الْحَبِيثُ أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ فِي الْحَجِّ شَيْئًا، فَلَمْ يَسْتَطِعْ، فَذَهَبَ حَتَّى أَتَى بِهِ الْمَشْعَرُ الْحَرَامَ، فَقَالَ: هَذَا الْمَشْعَرُ الْحَرَامُ، ثُمَّ ذَهَبَ حَتَّى أَتَى بِهِ عَرَفَاتٍ، فَقَالَ: هَذِهِ عَرَفَاتٍ، قَدْ عَرَفْتُ مَا أَرَيْتُكَ؟ قَالَ: نَعَمْ -ثَلَاثَ مَرَّاتٍ-، قَالَ: فَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ، قَالَ: وَكَيْفَ أُوذِّنُ؟ قَالَ: قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ، أَجِيبُوا رَبَّكُمْ -ثَلَاثَ مَرَّاتٍ- فَأَجَابَ الْعِبَادُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَبَّيْكَ -مَرَّتَيْنِ-، فَمَنْ أَجَابَ إِبْرَاهِيمَ يَوْمَئِذٍ مِنَ الْخَلْقِ فَهُوَ حَاجٌّ.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-949-2966 - Mücâhid'in "Hz. İbrahim 'Rabbimiz bize menâsikimizi göster' (Bakara 2/128) dedi. Cibrîl İbrahim'in elini tuttu ve birlikte Beytu'l-Ĥarâm'a geldiler" demesi (قَالَ إِبْرَاهِيمُ: { رَبَّنَا أَرِنَا مَنَاسِكَنَا } فَأَخَذَ

جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ بِيَدِهِ، فَذَهَبَ بِهِ حَتَّى أَتَى بِهِ الْبَيْتَ)

E-949-2968 - Mücâhid'in "Cibrîl Hz. İbrahim'e 'evin sütunlarını yükselt' dedi. Hz. İbrahim sütunları yükseltti ve kutsal evin yapımı tamamlandı" demesi (قَالَ: اذْفَعِ الْقَوَاعِدَ، فَرَفَعَ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ، وَأَتَمَّ الْبُنْيَانَ)

E-949-296A - Mücâhid'in "Cibrîl Hz. İbrahim'le Safâ'ya gitti. Cibrîl Safâ'da 'Bu Allah'ın şiarlarından'dır' dedi. Sonra Hz. İbrahim'le Merve'ye gitti ve 'Bu Allah'ın şiarlarından'dır' dedi" demesi (فَذَهَبَ بِهِ إِلَى الصَّفَا فَقَالَ: هَذَا مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ، ثُمَّ ذَهَبَ بِهِ إِلَى الْمَرْوَةِ، فَقَالَ: وَهَذَا مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ)

E-949-296B - Mücâhid'in "Cibrîl Hz. İbrahim'i elinden tuttu ve Mina'ya götürdü" demesi (ثُمَّ أَخَذَ بِيَدِهِ فَذَهَبَ بِهِ نَحْوَ مِنَى)

E-949-296D - Mücâhid'in "İblîs Akabe Cemresi'nde, ağacın yanında görüldü" demesi (فَإِذَا هُوَ بِإِبْلِيسَ عِنْدَ الْعَقَبَةِ، عِنْدَ الشَّجَرَةِ)

E-949-296E - Mücâhid'in "Cibrîl Hz. İbrahim'e 'tekbir getir ve at' dedi. Hz. İbrahim tekbir getirip attı. İblîs, Orta (Vustâ) Cemre'ye kadar gitti" demesi (فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ: كَبِّرْ وَارْزِمِهِ، فَكَبَّرَ وَرَمَى، فَذَهَبَ بِإِبْلِيسَ حَتَّى قَامَ عِنْدَ الْجُمْرَةِ الْوُسْطَى، فَذَهَبَ حَتَّى أَتَى الْجُمْرَةَ الْقُصْوَى)

E-949-296F - Mücâhid'in "Cibrîl ve Hz. İbrahim İblîs'in karşısına dikildi. Cibrîl Hz. İbrahim'e 'tekbir getir ve at' dedi. İbrahim tekbir getirip attı. İblîs, Kusvâ Cemresi'ne kadar gitti" demesi (فَحَادَى بِهِ جِبْرِيلُ وَإِبْرَاهِيمَ، فَقَالَ جِبْرِيلُ: كَبِّرْ وَارْزِمِهِ، فَكَبَّرَ وَرَمَى، فَذَهَبَ بِإِبْلِيسَ حَتَّى أَتَى الْجُمْرَةَ الْقُصْوَى)

E-949-2970 - Mücâhid'in "Cibrîl, Hz. İbrahim'e 'tekbir getir ve at' dedi. İbrahim tekbir getirip attı ve İblîs gitti" demesi (فَقَالَ لَهُ جِبْرِيلُ: كَبِّرْ وَارْزِمِهِ، فَكَبَّرَ وَرَمَى، فَذَهَبَ بِإِبْلِيسَ)

E-949-104C - Mücâhid'in "İblîs hac ibadetine bir şeyler karıştırmak istedi. Buna güç yetiremedi" demesi (وَكَانَ الْحَبِيثُ أَرَادَ أَنْ يَدْخُلَ فِي الْحَجِّ شَيْئًا، فَلَمْ يَسْتَطِعْ)

E-949-104D - Mücâhid'in "Cibrîl, Hz. İbrahim'le Meş'ari'l-Ĥarâm'a gitti. Cibrîl 'Bu Meş'ari'l-Ĥarâm'dır' dedi" demesi (فَذَهَبَ حَتَّى أَتَى بِهِ الْمَشْعَرُ الْحَرَامَ، فَقَالَ: هَذَا الْمَشْعَرُ الْحَرَامُ)

E-949-104E - Mücâhid'in "Cibrîl, Hz. İbrahim'le Arafat'a gitti. Cibrîl 'Bu Arafat'tır' dedi" demesi (ثُمَّ ذَهَبَ حَتَّى أَتَى بِهِ عَرَفَاتٍ، فَقَالَ: هَذِهِ عَرَفَاتٍ)

E-949-104F - Mücâhid'in "Cibrîl, Hz. İbrahim'e 'Sana gösterdiklerimi öğrendin mi?' diye sordu. Hz. İbrahim üç kez 'evet' diye cevapladı" demesi (قَدْ عَرَفْتُ مَا أَرَيْتُكَ؟ قَالَ: نَعَمْ -ثَلَاثَ مَرَّاتٍ-)

E-949-1050 - Mücâhid'in "Cibrîl, Hz. İbrahim'e 'İnsanları hacca çağır' dedi. Hz. İbrahim 'Nasıl çağırayım?' diye sordu" demesi (قَالَ: فَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ، قَالَ: وَكَيْفَ أُوذِّنُ؟)

E-949-1051 - Mücâhid'in "Cibrîl, Hz. İbrahim'e üç kez 'Ey insanlar, Rabbinize icabet edin' diye söylemesi gerektiğini iletti" demesi (قَالَ: قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ، أَجِيبُوا رَبَّكُمْ -ثَلَاثَ مَرَّاتٍ-)

E-949-1052 - Mücâhid'in "İnsanlar Hz. İbrahim'in çağrısını kabul etti ve iki kez 'Lebbeyk Allahumme Rabbenâ Lebbeyk' dediler" demesi (- فَأَجَابَ الْعِبَادُ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَبَّيْكَ - مَرَّتَيْنِ -)

E-949-1053 - Mücâhid'in "O vakit Hz. İbrahim'in çağrısına karşılık veren insanlardan her biri hacı oldu" demesi (فَمَنْ أَجَابَ إِبْرَاهِيمَ يَوْمَئِذٍ مِنَ الْخَلْقِ فَهُوَ حَاجٌّ).

2CE21D Ebu Miclez Haberi

Tanım: Ebu Miclez'den nakledilen haber

Açıklama: Ebu Miclez'den (öl. 106/724) nakledilen bu haberin tek bir tariki mevcuttur. İbn Ebî Şeybe'nin (öl. 235/850) *el-Muṣannef*'inde biri geniş diğeri muhtasar iki farklı metinle nakledilmiştir.⁶⁰ Biz burada muhtasar metni nakletmeyi yeterli gördük. Zira bu metin Ebu Miclez haberindeki eylem ifadelerinin diğeri haberlerden farkını ortaya koymak için yeterlidir.

Alıntılar

2CE21C Alıntısı

☞ [E21C] İbn Ebî Şeybe, *el-Muṣannef*, VIII/504.

حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ هَارُونَ، عَنِ التَّمِيمِيِّ، عَنْ أَبِي جَبْرِ، أَنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَعْطَى إِبْرَاهِيمَ سَبْعَ حَصَبَاتٍ، ثُمَّ انْطَلَقَا إِلَى الْعَقَبَةِ، فَعَرَضَ لُهُمَا الشَّيْطَانُ، فَقَالَ لَهُ: ارْمِ وَكَبِّرْ، قَالَ: فَرَمَيْتَا وَكَبَّرْنَا مَعَ كُلِّ رَمِيَّةٍ، حَتَّى أَقْلَ الشَّيْطَانُ، ثُمَّ صَنَعَ مِثْلَ ذَلِكَ فِي الْجُمُرَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-21C-E21E - Ebu Miclez'in "Cibrîl Hz. İbrahim'e yedi taş verdi. Sonra Akabe'ye gitti ve orada şeytan her ikisine de göründü" demesi (أَنَّ جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَعْطَى إِبْرَاهِيمَ سَبْعَ حَصَبَاتٍ، ثُمَّ انْطَلَقَا إِلَى الْعَقَبَةِ، فَعَرَضَ لُهُمَا الشَّيْطَانُ)

E-21C-E220 - Ebu Miclez'in "Cibrîl, Hz. İbrahim'e 'At ve tekbir getir' dedi. Sonra her ikisi, şeytan ortadan kayboluncaya kadar her atışta tekbir getirerek taşları attılar. Hz. İbrahim sonraki iki cemrede de aynısını tekrarladi" demesi (فَقَالَ لَهُ: ارْمِ وَكَبِّرْ، قَالَ: فَرَمَيْتَا وَكَبَّرْنَا مَعَ كُلِّ رَمِيَّةٍ، حَتَّى أَقْلَ الشَّيْطَانُ، ثُمَّ صَنَعَ مِثْلَ ذَلِكَ فِي الْجُمُرَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ).

262943 Aṭâ b. Ebî Rebâh Haberi

Tanım: Aṭâ b. Ebî Rebâh'tan nakledilen haber

Açıklama: Bu haberin Aṭâ'dan (öl. 114/732) nakledilen tek bir tariki tespit edilmiştir. Bu haberin konuyla ilgili İbn 'Abbas'tan nakledilen haberlerde yer alan eylem ifadeleriyle önemli benzerlikleri bulunmaktadır. İbn 'Abbâs haberlerindeki ifadelerle mukayese edildiğinde bu daha net görülecektir.

Alıntılar

262942 Alıntısı

☞ [2942] İbn İshâk, *es-Sîre*, 99.

نا أحمد نا يونس عن يوسف بن ميمون عن عطاء بن أبي رباح أنه سئل عن رمي الجمار فقال: إن إبراهيم أتى البيت الحرام فصلى به، ثم راح حتى أتى منى في بعض الليل فانطلق حتى أتى الشجرة فعرض له الشيطان، فرماه إبراهيم بسبعة أحجار، يكبر مع كل حجر، فذهب عنه، ثم مضى حتى أتى مكان الجمرة التي يليها عرض له الشيطان، فرماه بسبعة أحجار، يكبر مع كل حجر، فذهب عنه، ثم مضى حتى أتى موضع الجمرة الثالثة عرض له الشيطان، فرماه بسبعة أحجار يكبر مع كل حجر، فذهب عنه، فلما بعث الله عز وجل نبيه صلى الله عليه وسلم اقتض ما صنع إبراهيم فصنع مثله.

⁶⁰ Abdullâh b. el-'Absî Ebû Bekr b. Ebî Şeybe, *el-Muṣannef*, nşr. Sa'd b. Nâsır eş-Şetrî (Riyad: Dâru Kunûzi İşbîliyâ, 2015), VIII/504, 520.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-942-2984 - Aâtâ b. Ebî Rebâh'a remy-i cimâr hakkında sorulması üzerine "Hz. İbrahim Kâbe'ye geldi ve ardından namaz kıldı" demesi (أنه سئل عن رمي الجمار فقال: إن إبراهيم أتى البيت الحرام فصلى به)

E-942-2986 - Aâtâ b. Ebî Rebâh'ın "Hz. İbrahim gecenin bir yarısında Mina'ya geldi" demesi (ثم راح حتى أتى منى في بعض الليل)

E-942-2987 - Aâtâ b. Ebî Rebâh'ın "Hz. İbrahim Mina'dan ayrılarak ağaca kadar yürüdü. Şeytan, Hz. İbrahim'e göründü. Her atmada tekbir getirerek ona yedi taş attı. Şeytan, Hz. İbrahim'den uzaklaştı" demesi (فانطلق حتى أتى الشجرة فعرض له الشيطان، فرماه إبراهيم بسبعة أحجار، يكبر مع كل حجر فذهب عنه)

E-942-2988 - Aâtâ b. Ebî Rebâh'ın "Hz. İbrahim, diğer taşlama bölgesine geldi. Şeytan ona göründü. Her atmada tekbir getirerek ona yedi taş attı. Şeytan, Hz. İbrahim'den uzaklaştı" demesi (ثم مضى حتى أتى مكان الجمره التي يليها عرض له الشيطان، فرماه بسبعة أحجار، يكبر مع كل حجر فذهب عنه)

E-942-2989 - Aâtâ b. Ebî Rebâh'ın "Hz. İbrahim üçüncü taşlama bölgesine geldi. Şeytan, Hz. İbrahim'e göründü. Her atmada tekbir getirerek ona yedi taş attı. Şeytan, Hz. İbrahim'den uzaklaştı" demesi (ثم مضى حتى أتى موضع الجمره الثالثة عرض له الشيطان، فرماه بسبعة أحجار يكبر مع كل حجر، فذهب عنه)

E-942-298A - Aâtâ b. Ebî Rebâh'ın "Allah Hz. Muhammed'i peygamber olarak gönderdi. Ona Hz. İbrahim'in yaptıklarını anlattı. Hz. Muhammed de Hz. İbrahim'in yaptıklarını tekrarladı" demesi (فلما بعث الله عز وجل نبيه صلى الله عليه وسلم اقتصر ما صنع إبراهيم فصنع مثله.)

1DA928 Kaţâde Haberi

Tanım: Kaţâde b. Diâme'den nakledilen haber

Açıklama: Kaţâde'den (öl. 117/735) Bakara 2/128 âyetinin izahı hakkında maktû' olarak nakledilen bu haber şeytan taşlamanın Hz. İbrahim ve hac menâsikiyle ilişkilendirilmesini dolaylı olarak teyit etmektedir.

Alıntılar

1DA927 Alıntısı

☞ [A927] eţ-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, III/76.

حدثنا بشر بن معاذ قال، حدثنا يزيد قال، حدثنا سعيد، عن قتادة قوله: "وأرنا مناسكنا" فأراها الله مناسكهما: الطواف بالبيت، والسعي بين الصفا والمروة، والإفاضة من عرفات، والإفاضة من جمع، ورمي الجمار، حتى أكمل الله الدين - أو دينه.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-927-A92E - Kaţâde'nin "Bize menâsikimizi göster" (Bakara 2/128) âyeti hakkında: "Bu, Hz. İbrahim ve oğluna tavaf, say yapmak, Arafat'a çıkma ve remy-i cimârı kapsayan menâsikin verilmesi anlamındadır. Allah böylece dini/dinini kemâle erdirmiştir" demesi (قوله: "وأرنا مناسكنا" فأراها الله مناسكهما: الطواف بالبيت، والسعي بين الصفا والمروة، والإفاضة من عرفات، والإفاضة من جمع، ورمي الجمار، حتى أكمل الله الدين - أو دينه.)

1DA931 Süddî Haberi

Tanım: Süddî el-Kebîr'den nakledilen haber

Açıklama: Süddî el-Kebîr'den (öl. 127/745) nakledilen bu haberde şeytan taşlamanın temeli doğrudan Hz. İbrahim'le ilişkilendirilmektedir. Haberin başka bir tariki tespit edilememiştir. Metinde yalnızca konuyla ilgili eylem ifadeleri çevrilmiştir.

Alıntılar

1DA930 Alıntısı

☞ [A930] eṭ-Ṭaberî, *Câmi'ü'l-Beyân*, II/567.

حَدَّثَنَا مُوسَى، قَالَ: حَدَّثَنَا عَمْرُو، قَالَ: ثَنَا أَسْبَاطُ، عَنِ السُّدِّيِّ، قَالَ: "لَمَّا فَرَعَ إِبْرَاهِيمُ وَإِسْمَاعِيلُ مِنْ بُنْيَانِ النَّبِيِّ أَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يُنَادِيَ، فَقَالَ: {وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ} [الحج: 27] فَنَادَى بَيْنَ أَحْسَنِي مَكَّةَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ يُأْمِرُكُمْ أَنْ تُحْجُوا بَيْتَهُ، قَالَ: فَوَقَرْتُ فِي قَلْبِ كُلِّ مُؤْمِنٍ، فَأَجَابَهُ كُلُّ مَنْ سَمِعَهُ مِنْ جَبَلٍ أَوْ شَجَرٍ أَوْ دَابَّةٍ: لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ. فَأَجَابُوهُ بِالتَّلْبِيَةِ: لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ. وَأَتَاهُ مِنْ أَتَاهُ. فَأَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يُخْرَجَ إِلَى عَرَفَاتٍ وَنَعْتَهَا فَحَرَجٌ؛ فَلَمَّا بَلَغَ الشَّجْرَةَ عِنْدَ الْعَقَبَةِ اسْتَقْبَلَهُ الشَّيْطَانُ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ، فَطَارَ فَوْقَ عَلَى الْجُمُرَةِ الثَّانِيَةِ أَيْضًا، فَصَدَّهُ فَرَمَاهُ وَكَبَّرَ، فَطَارَ فَوْقَ عَلَى الْجُمُرَةِ الثَّالِثَةِ، فَرَمَاهُ وَكَبَّرَ. فَلَمَّا رَأَى أَنَّهُ لَا يُطِيقُهُ، وَلَمْ يَدْرِ إِبْرَاهِيمَ أَيْنَ يَذْهَبُ، انْطَلَقَ حَتَّى أَتَى ذَا الْمَجَازِ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ فَلَمْ يَعْرِفْهُ جَازَ فَلِذَلِكَ سُمِّيَ ذَا الْمَجَازِ. ثُمَّ انْطَلَقَ حَتَّى وَقَعَ بِعَرَفَاتٍ، فَلَمَّا نَظَرَ إِلَيْهَا عَرَفَ النَّعْتِ، قَالَ: قَدْ عَرَفْتُ، فَسَمِعَتْ عَرَفَاتٍ، فَوَقَفَتْ إِبْرَاهِيمَ بِعَرَفَاتٍ، حَتَّى إِذَا أَمْسَى ائْذَلَفَتْ إِلَى جَمْعٍ، فَسَمِعَتْ الْمُزْدَلِفَةَ، فَوَقَفَ بِجَمْعٍ، ثُمَّ أَقْبَلَ حَتَّى أَتَى الشَّيْطَانُ حَيْثُ لَقِيَهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ سَبْعَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَقَامَ بِمِئَى حَتَّى فَرَعَهُ مِنَ الْحَجِّ وَأَمَرَهُ. وَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا} [البقرة: 128]

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-930-A937 - Süddî'nin "Allah, Hz. İbrahim'e Arafat'a çıkmayı emretti. Ona nasıl yapılacağını gösterdi. Hz. İbrahim, Aka'be'deki ağacın yanına ulaştığında şeytanla karşılaştı. Ona her atışta tekbir getirerek yedi taş attı" demesi (فَأَمَرَهُ اللَّهُ أَنْ يُخْرَجَ إِلَى عَرَفَاتٍ وَنَعْتَهَا فَحَرَجٌ؛ فَلَمَّا بَلَغَ الشَّجْرَةَ عِنْدَ الْعَقَبَةِ اسْتَقْبَلَهُ الشَّيْطَانُ، فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ يُكَبِّرُ مَعَ كُلِّ حَصَاةٍ)

E-930-A939 - Süddî'nin "Şeytan uçarak ikinci cemreye de kondu. Hz. İbrahim'e engel oldu. Bunun üzerine Hz. İbrahim ona taş attı ve tekbir getirdi. Sonra şeytan uçarak üçüncü cemreye kondu. Hz. İbrahim tekbir getirdi ve onu taşladı" demesi (فَطَارَ فَوْقَ عَلَى الْجُمُرَةِ الثَّانِيَةِ أَيْضًا، فَصَدَّهُ فَرَمَاهُ وَكَبَّرَ، فَطَارَ فَوْقَ عَلَى الْجُمُرَةِ الثَّالِثَةِ، فَرَمَاهُ وَكَبَّرَ.)

E-930-A93A - Süddî'nin "Şeytan, karşısına ilk çıktığı yerde Hz. İbrahim'e yeniden göründü. Hz. İbrahim ona yedi defa yedi taş attı. Sonrasında Hz. İbrahim haccı tamamlayarak Mina'ya geldi ve Allah'a 'Bize menâsikimizi göster' diye yakardı" demesi (ثُمَّ أَقْبَلَ حَتَّى أَتَى الشَّيْطَانُ حَيْثُ لَقِيَهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَرَمَاهُ بِسَبْعِ حَصِيَّاتٍ سَبْعَ مَرَّاتٍ، ثُمَّ أَقَامَ بِمِئَى حَتَّى فَرَعَهُ مِنَ الْحَجِّ وَأَمَرَهُ. وَذَلِكَ قَوْلُهُ: {وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا} [البقرة: 128])

85431D Ca'fer es-Şâdiğ Haberî

Tanım: Ca'fer es-Şâdiğ'tan nakledilen haber

Açıklama: Bu haberin başka bir tariki tespit edilememiştir. Şîlik inancında on iki imamdan altıncısı olan Ca'fer es-Şâdiğ'in (öl. 148/765) Ebî 'Abdullâh lakabıyla anıldığı haberde şeytan taşlamanın temeli Hz. Âdem'e dayandırılmakta, Hz. İbrahim'in de benzeri bir tecrübe yaşadığına değinilmektedir.

Alıntılar

85431C Alıntısı

☞ [431C] el-Meclisî, *Biḥâru'l-Envâr*, XII/110.

عن سعد، عن أيوب بن نوح، عن صفوان بن يحيى، عن معاوية ابن عمار، عن أبي عبدالله عليه السلام قال: أول من رمى الجمار آدم عليه السلام، وقال: أتى جبرئيل إبراهيم عليه السلام وقال: ارم يا إبراهيم، فرمى جمره العقبة وذلك أن الشيطان تمثل له عندها.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-31C-7555 - Ca'fer es-Şâdiğ'in "İlk remy-i cimâr yapan Hz. Âdem'di" demesi (أبي عبدالله عليه السلام قال: أول من رمى الجمار آدم عليه السلام)

(وقال: أتى E-31C-A8A1 - Ca'fer es-Şâdıq'ın "Cibrîl İbrahim'e geldi ve ona 'At ey İbrahim' dedi" demesi

جبرئیل إبراهيم عليه السلام وقال: ارم يا إبراهيم)

E-31C-A8A2 - Ca'fer es-Şâdıq'ın "Bunun üzerine Hz. İbrahim, Aka'be Cemresi'nde kendisine görünen şeytanı taşıladı" demesi (فرمى حمرة العقبة وذلك أن الشيطان تمثل له عندها.)

2FC03B Muḥammed b. İshâk Haberi

Tanım: Muḥammed b. İshâk'tan nakledilen haber

Açıklama: İbn İshâk'tan (öl. 151/768) senedsiz olarak nakledilen bu haberde Hz. İbrahim'in oğlu İsmail ile Kâbe'yi inşa etmesi ve sonrasında kendisine Cebrâil tarafından hac menâsikinin öğretildiği esnada şeytanla karşılaşması konu edilmektedir. Diğer haberlerdeki ifadelerle benzer biçimde şeytan her üç karşılaşmada da Cebrâil'in emriyle Hz. İbrahim tarafından taşlanmıştır. Sadece metindeki ilgili eylem ifadeleri çevrilmiştir.

Alıntılar

2FC03A Alıntısı

☞ [C03A] el-Ḥavârizmî, *İşâretu't-Terğîb ve't-Teşvîk*, I/101.

عن محمد بن إسحاق، قال: لما فرغ إبراهيم . خليل الرحمن . من بناء البيت الحرام، وجاءه جبريل . عليه السلام . فقال: طف به سعا، فطاف به سعا هو وإسماعيل؛ يستلمان الأركان كلها في كل طواف، فلما أكمل السبع هو وإسماعيل صليا خلف المقام ركعتين. قال: فقام معه جبريل، فأراه المناسك كلها: الصفا، والمروة، ومنى، ومزدلفة، وعرفة. قال: فلما دخل منى وهبط من العقبة؛ تمثل له إبليس عند حمرة العقبة، فقال له جبريل: ارمه، فرماه إبراهيم بسبع حصيات، فغاب عنه، ثم برز له عند الجمرة الوسطى، فقال له جبريل: ارمه، فرماه إبراهيم . عليه السلام . بسبع حصيات، فغاب عنه، ثم برز له عند الجمرة السفلى، فقال له جبريل: ارمه، فرماه بسبع حصيات مثل حصى الحذف، فغاب عنه إبليس. ثم مضى إبراهيم . عليه السلام . في حجه وجبريل يوقفه على المواقف، ويعلمه المشاعر والمناسك حتى انتهى إلى عرفة، فلما انتهى إليها، قال له جبريل: أعرفت مناسكك؟ قال إبراهيم: نعم، فيقال: سميت عرفات لذلك، أي: لقوله أعرفت مناسكك؟ ثم أمر الله . تعالى . إبراهيم . عليه السلام . أن يؤذن في الناس بالحج، فقال إبراهيم: يا رب، وأين يبلغ صوتي؟ قال الله تعالى: أذن وعلى البلاغ. قال: فعلا إبراهيم على المقام . وقيل: على جبل أبي قبيس . فأشرف به حتى صار كأرفع الجبال وأطولها، فجمعت له الأرض يومئذ: سهلها وجبلها، برها وبحرها، إنسها وجننها، حتى أسمعهم جميعا، فأدخل أصبعيه في أذنيه، وأقبل بوجهه يمينا وشمالا، وشرقا وغربا، وبدأ بشق اليمن، فقال: أيها الناس، كتب الله عليكم حج البيت العتيق، فأجيبوا ربكم، فأجابوه في أصلاب الآباء وأرحام الأمهات، من تحت النجوم السبعة، ومن بين المشرق والمغرب إلى منقطع التراب من أقطار الأرض كلها: لبيك داعي ربنا، لبيك اللهم لبيك.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-03A-6902 - İbn İshâk'ın "Hz. İbrahim, Mina'ya gelip Aka'be'den indiğinde İblîs Aka'be Cemre'sinde ona göründü. Cibrîl Hz. İbrahim'e 'İblîs'e at' dedi. O da İblîs'e yedi taş attı. Bunun üzerine İblîs, Hz. İbrahim'e görünmez oldu" demesi (قال: فلما دخل منى وهبط من العقبة؛ تمثل له إبليس عند حمرة العقبة، فقال له جبريل: ارمه، فرماه إبراهيم بسبع حصيات، فغاب عنه)

(ثم جبريل: ارمه، فرماه إبراهيم بسبع حصيات، فغاب عنه)

E-03A-6903 - İbn İshâk'ın "İblîs, Vusta (orta) Cemre'sinde Hz. İbrahim'e tekrar göründü. Cibrîl Hz. İbrahim'e 'İblîs'e at' dedi. O da İblîs'e yedi taş attı. Bunun üzerine İblîs Hz. İbrahim'e görünmez oldu" demesi (ثم برز له عند الجمرة الوسطى، فقال له جبريل: ارمه، فرماه إبراهيم . عليه السلام . بسبع حصيات، فغاب عنه)

E-03A-6904 - İbn İshâk'ın "İblîs Süflâ (en alt) Cemre'sinde Hz. İbrahim'e tekrar göründü. Cibrîl Hz. İbrahim'e 'İblîs'e at' dedi. O da İblîs'e çakıl büyüklüğünde yedi taş attı. Bunun üzerine İblîs, Hz. İbrahim'e görünmez oldu" demesi (ثم برز له عند الجمرة السفلى، فقال له جبريل: ارمه، فرماه بسبع حصيات مثل حصى الحذف، فغاب عنه إبليس.)

85431B Mûsâ el-Kâzım Haberi

Tanım: Mûsâ el-Kâzım'dan nakledilen haber

Açıklama: Şifilik inancında on iki imamdan yedincisi olan Mûsâ el-Kâzım'dan (öl. 183/799) nakledilen bu haberin başka bir tariki tespit edilememiştir. Haberde şeytan taşlamanın temeli Hz.

İbrahim'in taşlama bölgesinde şeytanla karşılaşması ve onu taşlamasına dayandırılmaktadır.

Alıntılar

85431A Alıntısı

☞ [431A] el-Meclisî, *Bihâru'l-Envâr*, XII/110.

عن محمد بن العطار، عن العمركي، عن علي بن جعفر، عن أخيه موسى عليه السلام قال: سألته عن رمي الجمار لم جعل؟ قال: لأن إبليس اللعين كان يتراءى لابراهيم عليه السلام في موضع الجمار فرجمه إبراهيم فجرت السنة بذلك.

İfâdeler

Eylem İfâdeleri

E-31A-B753 - 'Alî b. Ca'fer'in kardeşi Mûsâ el-Kâzım'a, remy-i cimârın yapılış nedenini sorması (عن علي بن جعفر، عن أخيه موسى عليه السلام قال: سألته عن رمي الجمار لم جعل؟)

E-31A-B755 - Bunun üzerine Mûsâ el-Kâzım'ın, "Melun İblîs taşlamaların yapıldığı bölgelerde Hz. İbrahim'in önüne çıkmıştı. Hz. İbrahim de orada İblîs'i taşlamıştı. Remy-i cimâr bu olay üzerine uygulanmaya başladı" demesi (قال: لأن إبليس اللعين كان يتراءى لابراهيم عليه السلام في موضع الجمار فرجمه إبراهيم فجرت السنة بذلك.)

SONUÇ

Taştan anıtlar dikme ve bunlara saygınlık atfetmenin sadece İslam öncesi Arabistan değil diğer kültürlerde de yeri olan bir ritüel olduğu görülmektedir. Birinin kabrini lanetlemek maksadıyla taşlamak da yine bu uygulamalar arasında zikredilebilir. Remy-i cimârın İslam'dan önce en az bir iki asır önceye uzanan bir mazisi olduğu söylenebilir. Her ne kadar bazı kaynaklarda bu uygulama şeytanın yönlendirmesiyle Arapları Hanîflik'ten putperestliğe döndürdüğü ifade edilen 'Amr b. Lühay'a isnat edilse de bunun teyide muhtaç bir bilgi olduğu görülmektedir. Zira bu türden değişimlerin tek bir kişiye atfedilmesi çok tutarlı gözükmemektedir. Bu uygulamanın tarihî kökenlerinin anlaşılması için özellikle Sâmi kültürde taşlama geleneğiyle ilgili daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulduğu ortadadır.

Bu uygulamanın İslam öncesi Arap kültüründe tam olarak nasıl ve ne maksatla uygulandığına ilişkin kaynaklarda net bir bilgi yoktur. Ancak bunun İslam öncesi dönemde belirli kabilelerin sorumluluğunda tanzim edilen hac menâsikinden olduğu rahatlıkla söylenebilir. İslâmî dönemde haccın nasıl icra edileceğini belirleyen en önemli olay şüphesiz Hz. Muhammed'in Vedâ Haccı'dır. Burada Hz. Muhammed'in geçmiş dönemde uygulanagelen hac menâsikinın ana omurgasını "İslâmileştirerek" koruduğu, putperest kültüre ait gördüğü yönlerini ise iptal yoluna gittiği gözlenmektedir. Bu yeni durumun bir tür toplumsal mukavemetle karşılaştığını Vedâ Haccı'nda çeşitli yollarla Hz. Muhammed'e yöneltilen sorulardan anlamak mümkündür.

Vedâ Haccı'nda Hz. Muhammed'in mevcut ve muhtemel itirazlara cevap olarak atası İbrahim'in yolunu takip ettiğini söylediğine dair rivâyetler mevcuttur. Mesela 'Abdullâh b. 'Amr haberinde görüleceği üzere namaz vakitleri ve hac menâsiki Hz. Muhammed tarafından Hz. İbrahim'e isnad edilmekte ve bu (Nahl 16/123) âyetinin nüzülüyle ilişkilendirilmektedir. Hz. Muhammed'in ifâda vaktini değiştirdikten sonra "Kureys İbrahim'in ahbine aykırı davranmıştır" demesi de bununla ilişkili olsa gerektir. Bunun yanı sıra Kur'an'da Hz. İbrahim ve oğlunun, hac ibadetinde merkezî bir konuma sahip olan Kâbe'nin bânileri olarak zikredildiği ve Allah'tan kendilerine menâsiki öğretmesini istedikleri zikredilmektedir. Bu durumda câhiliye döneminde taştan yapılmış anıtları taşlama biçiminde edâ edilen remy-i cimârın İslâmî dönemde şirk barındıran unsurlardan arındırılarak şeytanın sembolik olarak taşlanması maksadıyla yapılan bir uygulamaya dönüştüğü değerlendirilebilir.

Hız. Muhammed'e konuyla ilgili nispet edilen rivâyetlerde bu menâsikin yapılış maksadı olarak Allah'ı anma, Hz. İbrahim'in yolunu takip etme ve şeytanı taşlama unsurları ön plana çıkmaktadır. Geriye bu uygulamanın tarihte kime dayandığı sorusu kalmaktadır. İnceleme konusu yaptığımız rivâyetlerin Bütünsel Yaklaşım metoduna göre tespit edilebilen tüm haberleri eylem öğeleri çıkarılarak yukarıda listelenmiştir. Haberler sened ve metin bakımından karşılaştırıldığında ortaya çıkan sonuç burada ilk şeytan taşlama eyleminin Hz. İbrahim'e nispet

edildiği yönündedir. Bu durum ilk taşlama eyleminin Hz. Muhammed, Hz. Âdem ve Hz. İsmail'e nispet edildiği diğer haber veya yorumlara ihtiyatla yaklaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Zira bu haberler teyit edilebilecek nitelikten yoksundur. Bu yüzden kişisel yorumlar veya râvî tasarruflarına dayanmaları kuvvetle muhtemeldir. Hz. İbrahim'in kurbanlık koçu taşlamasından bahseden haberler de bu kabildendir.

Hz. İbrahim'e nispet edilen eylem ifadelerine değinecek olursak; bu haberlerin tümü tek bir haberin ihtisâr, tahtî ve ma'nen rivâyet yoluyla nakledilmiş versiyonlarıdır. Karşılaştırma yapıldığında bu rahatlıkla görülebilir. Bu haberlerin tümünde ana tema Hz. İbrahim'in taşlama bölgelerinde şeytanla karşılaşması ve Cebrâil'in yönlendirmesiyle onu taşlaması anlatısına dayanır. O hâlde burada sorulması gereken diğer bir soru, bu anlatının kime nispet edilmeye uygun olduğudur. Burada iki ihtimal belirmektedir. Ya bu haberi Hz. Muhammed bizzat anlatmış ve İbn 'Abbâs ondan duyduğunu nakletmiştir ya da İbn 'Abbas Hz. Muhammed'in kendi hac eylemlerini Hz. İbrahim'e nispet etmesinden hareketle bu eylemleri Hz. İbrahim'e isnad ederek aktarmıştır. Diğer râvîler de bu haberi İbn 'Abbas'tan ya da ondan nakleden başka bir râvîden duyarak aktarmıştır.

Hz. Muhammed'in doğrudan böyle bir konuşma yaptığını tespit etmek mevcut verilerle mümkün görünmemektedir. Geriye İbn 'Abbâs'ın Hz. Muhammed'in Vedâ Haccı'ndaki eylemlerini Hz. İbrahim'e nispet ederek aktarması ya da kurucu metindeki (Kur'an'dan) referanslardan (ta'limu'l-menâsik) hareketle ortaya konan yorum ve çıkarımların Hz. Muhammed'e ref edilmesi seçeneği kalmaktadır. Kanaatimizce son iki seçenek daha akla yatkındır. Zira bu hususlar, çeşitli sened zincirleriyle İbn 'Abbâs ve diğer râvîlere dayandırılarak aktarılan haberler yoluyla daha teyit edilebilir durumdadır. 'Alî b. Ebî Tâlib'ten mevķûf olarak nakledilen haber yine muhteva bakımından bunu teyit etmektedir. Dolayısıyla bu hâliyle konu hakkında nakledilen haberler Hz. Muhammed'e ref edilebilecek bir durum arz etmemektedir. Söz konusu rivâyetlerin İbn 'Abbâs'ın Hz. Muhammed'in Vedâ Haccı'ndaki eylemlerini Hz. İbrahim'e nispet ederek aktarması ya da ta'limu'l-menâsik ayetlerinden mülhem hayalî yorum ve çıkarımlara dayanma ihtimali daha güçlü bir seçenek olarak görünmektedir.

Rivâyetlerde Hz. Muhammed'in Vedâ Haccı'nda yaptığı belirtilen eylem ifadeleriyle inceleme konusu yaptığımız haberlerdeki eylem ifadeleri karşılaştırıldığında aradaki benzerlikler rahatlıkla görülebilir. Bu bağlamda haberlerde Hz. İbrahim'in şeytanı taşlamasının hac menâsikini öğrendiği esnada mı yoksa oğlunu kurban etmesi emredildiğinde mi gerçekleştiğinin ifade edilmesi, önemini yitirmektedir. Burada hac menâsikinin Hz. Muhammed tarafından Hz. İbrahim'e irca edilmesinden hareketle haccın bir parçası olan şeytan taşlama uygulamasının da Hz. İbrahim'e dayandığı anlatılmak istenmiş olabilir. Nitekim gerek Kur'an gerekse Kur'an dışı kaynaklarda Hz. İbrahim'e isnad edilen ibadetler hac ve şeytan taşlamayla sınırlı değildir.

Sonuç olarak inceleme konusu yaptığımız haberler kurgulanabilir nitelikte değildir. Ancak mevcut verilerden hareketle bu haberi ilk anlatanın İbn 'Abbâs olduğu söylenebilir. Buna göre Câhiliye Dönemi hac uygulamaları arasında yer alan üç farklı bölgede bulunan taş anıtları taşlama geleneği tekbir getirme vd. bazı değişikliklerle İslâmî dönemde de uygulanmaya devam etmiştir. Hz. Muhammed şeytan taşlama vb. bazı hac uygulamalarını atası İbrahim'in yolunu takip etmenin bir nişânesi olarak nitelemiş bu da birçok hac rüknünün doğrudan Hz. İbrahim'le ilişkilendirilmesine neden olmuştur. Kaynaklarda konu hakkında nakledilen birbiriyle çelişkili bilgiler bu ilişkiyi kurma çabasının örnekleri olarak okunmaya müsaittir.

Bu incelemede, hakkında çelişkili bilgiler aktarılan bir konuyu belirli ölçüde vuzuha kavuşturmuş olduğumuzu sanıyoruz. Vedâ Haccı rivâyetleri üzerine aynı metotla yapılacak bir çalışma İslam öncesi ve sonrası dönemdeki hac menâsikinin değişim sürecini izleyebilmek için çok daha kapsamlı veriler sunma potansiyeline sahiptir. İslam öncesi ve sonrası dönemin kültürel durumunu ayırt edebilmek, daha da önemlisi Hz. Muhammed'le sahabe ve tâbi'ün âlimlerinin söz ve fiillerini birbirinden ayırabilmek ancak bu türden çalışmalarla mümkün olabilir. Aksi takdirde bir kişisel yorum ya da râvî tasarrufunun Hz. Muhammed'e isnad edilerek anlaşılıp yorumlanmasının önünde hiçbir engel yoktur. Bu nedenle parçaları çeşitli eserlere dağılmış hâlde bulunan rivâyet malzemesi bilimsel bir yöntemle tetkik edilmelidir. Bütünsel Yaklaşım, belirli ölçüde bu boşluğu doldurmaya aday bir usul önerisi olarak görülebilir.

KAYNAKÇA

- Apaydın, Mehmet. *Hadislerin Tespitinde Bütünsel Yaklaşım*. İstanbul: KURAMER Yayınları, 1. Baskı., 2018.
- Apaydın, Mehmet. "İmâmetin Kureyş'e Ait Olduğuna Dair Hz. Peygamber'e İsnâd Edilen Rivâyetlerin Bütünsel Yaklaşım Yöntemiyle Tespiti". *İlahiyat Akademi Dergisi* 7-8 (2018), 219-268.
- Apaydın, Mehmet. "Erîke Hadîsi'nin Bütünsel Yaklaşım Yöntemiyle Tespiti". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 61/1 (2020), 87-174.
- Ateş, Ali Osman. *İslam'a göre Câhiliye Örf ve Âdetleri*. İstanbul: Beyan Yay., 1996.
- Bahraqu'l-Yemenî, Muhammed b. 'Omer b. Mubârek el-Ḥadramî. *Ḥadâîku'l-Envâr ve Meṭâli'u'l-Esrâr fi Sîrati'n-Nebiyi'l-Muhtâr*. nşr. Muhammed Ğassân Nasûh 'Azḳûl. b.y.: Dâru'l-Minhâc, 1999.
- Başrî, Ebû 'Ubeyde Ma'mer b. el-Muşennâ et-Teymî. *Şerhu Neḳâidi Cerîr ve'l-Ferezdaḳ*. nşr. Muhammed İbrahim Ḥûr-Velîd Maḥmûd Ḥâlîs. Abu Dabi: el-Mecme'u's-Şeḳâfi, 1998.
- Beyhaḳî, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥuseyn b. 'Alî el-Ḥusrevcerdî. *Şu'abu'l-İmân*. nşr. 'Abdul'aliyy 'Abdulḥamîd]. Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 2003.
- Beyhaḳî, Ebû Bekr Aḥmed b. el-Ḥuseyn b. 'Alî el-Ḥusrevcerdî. *es-Sunenu'l-Kubrâ*. nşr. 'Abdullâh et-Turkî. b.y.: Merkezu Hicr, 2011.
- Cevâd, 'Alî. *el-Mufaṣṣal fi Târîhi'l-'Arab Ḳable'l-İslâm*. b.y.: y.y., 2001.
- Dindi, Emrah. "Câhiliye Arap Hac Ritüellerinin Kur'an'daki Menâsikle Diyalektik İlişkisi". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 21/1 (2017), 577-638.
- Ensârî, Ebû Bekir Muhammed b. Sîrîn el-Başrî. *Tefsîru'l-Ahlâm Munteḥabu'l-Kelâm fi Tefsîri'l-Ahlâm*. Kahire: Şeriketu Mektebeti ve Maṭba'ati Muştafâ el-Bâbî el-Ḥalebî ve Evlâduhû, 1940.
- Ezraḳî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. 'Abdullâh el-Ğassânî. *Aḥbâru Mekke ve mâ Cae fihâ mine'l-Âşâr*. nşr. Ruşdî es-Şâliḥ Mulaḥḥas. Beyrut: Dâru'l-Endelus, 1983.
- Fâsî, Ebû't-Ṭîb Muhammed b. Aḥmed b. 'Alî. *Şifâu'l-Ğarâm bi Aḥbâri'l-Beledi'l-Ḥarâm*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000.
- Ferâhî, Abdulhamîd. *Nizâmu'l-Kur'ân ve Te'vilu'l-Furkân bi'l-Furkân*. Azamgarh: Dâiratu'l-Hamîdiye, 2008.
- Fîrûzâbâdî, Yakub b. Muhammed Tâhir Ebu'd-dîn Mecd. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle fî't-Turâs, 2005.
- Gündüz, Şinasi. "Cahiliye Dönemi Arap Putperestliği". *Cahiliye Araplarının İlahları*. ed. Mehmet Mahfuz Söylemez. 11-50. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016.
- Ḥâkim, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Muhammed eḳ-Ḍabbî en-Nîsâbûrî. *el-Mustedrek âle's-Şaḥîhayn*. nşr. Muştafâ 'Abdulḳâdir 'Aṭâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1990.
- Ḥavârizmî, Muhammed b. İshâḳ. *İsâretu't-Terġîb ve't-Teşvîḳ ilâ'l-Mesâcidi's-Şelâse ve'l-Beyti'l-'Atîḳ*. nşr. Muştafâ Muhammed eż-Ẓehabî. b.y.: Mektebetu Nizâr Muştafâ el-Bâz, 1998.
- Heytemî, Ebû'l-'Abbâs Aḥmed b. Muhammed b. 'Alî İbn Ḥacer. *Tuḥfetu'l-Muhtâc*. nşr. 'Abdullâh Maḥmûd. Beyrut: y.y., ts.
- Ḥimyerî, Ebû Muhammed 'Abdumelik b. Hişâm. *es-Sîretu'n-Nebeviyye*. nşr. Muştafâ es-Saḳḳâ. Kahire: Mektebetu Muştafâ el-Bâbî'l-Ḥalebî, 1955.
- Ḥorâsânî, Ebû 'Osmân Sa'îd b. Mansûr. *et-Tefsîr min Suneni Sa'îd b. Mansûr*. nşr. Sa'd b. 'Abdullâh b. 'Abdulâzîz Âl-i Ḥamîd. b.y.: Dâru's-Şamîfî, 1997.

- İbn Daķîķu'l-İd, Taķiyyuddîn Ebu'l-Feth Muħammed b. 'Alî b. Vehb b. Muķî'. *Şerħu'l-İlmâm bi Ehâdîşî'l-Aħkâm*. nşr. Muħammed Ĥallûf el-'Abdullâh. b.y.: y.y., 2009.
- İbn Ebî Ĥâtîm, Ebû Muħammed 'Abdurrahman b. Muħammed er-Râzî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. nşr. Es'ad Muħammed eķ-Ṭayyib. b.y.: Mektebetu Nizâr Muştafâ el-Bâz, 1998.
- İbn Ebî Ĥâtîm, Ebû Muħammed 'Abdurrahman b. Muħammed er-Râzî. *Muħtasaru'l-Muħtasar mine'l-Musnedi's-Şahîh*. nşr. Heyet. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2014.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe 'Abdullâh b. el-'Absî. *el-Musannef*. nşr. Sa'd b. Nâsır eş-Şetrî. Riyad: Dâru Kunûzi İşbîliyâ, Riyad, 2015.
- İbn Ĥaldûn, Ebû Zeyd 'Abdurrahman b. Muħammed b. Muħammed. *Dîvânû'l-Mubtede' ve'l-Ĥaber fî Târîhî'l-'Arab ve'l-Berber ve men 'Âsarahum min Ževî's-Şe'ni'l-Ekber*. nşr. Ĥalîl Şehâde. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1988.
- İbn Ĥazm, Ebû Muħammed 'Alî b. Aħmed el-Endelusî. *Ĥaccetu'l-Vedâ'*. nşr. Ebû Şuheyb el-Kermî. Riyad: Beytu'l-Efkârî'd-Duveliyye, 1998.
- İbn Ĥuzeyme, Ebû Bekr Muħammed b. İşhâķ b. Ĥuzeyme en-Nisâbûrî, *Şahîhu İbni Ĥuzeyme* nşr. Muħammed Muştafâ el-'A'zamî. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2003.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. nşr. Sâmi b. Muħammed Selâme. b.y.: Dâru't-Ṭayyibe, 1999.
- İbn Vehb, Ebû Muħammed 'Abdullâh b. Vehb el-Misrî el-Ķureşî. *el-Muvaṭṭâ'*. nşr. Hişâm İsmail es-Şînî. Demmâm, y.y., 1999.
- İbnu'l-Eşîr, Ebû'l-Ĥasen 'Alî b. Ebî'l-Kerem Muħammed el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-Târîh*. nşr. 'Omar 'Abdusselâm Tedmurî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1997.
- 'İmâdî, Muħammed b. Muħammed b. Muştafâ Ebu's-Su'ûd. *İrşâdu'l-Âķli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Turâşî'l-'Arabî, ts.
- Ķarâfî, Ebu'l-'Abbâs Aħmed b. İdrîs. *ez-Žahîre*. nşr. Muħammed Ĥaccî. Beyrut: Dâru'l-Ķarbi'l-İslâmî, 1994.
- Kitab-ı Mukaddes. Erişim 19 Aralık 2023. <https://incil.info/kitap/gen/31>
- Kuleynî, Ebû Ca'fer Muħammed b. Ya'ķûb. *el-Furû'u'l-Kâfi*. nşr. Alî Ekber el-Ķifârî. Tahran: Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 1969.
- Kur'an-ı Kerim Meali*. çev. Mustafa Öztürk. İstanbul: Düşün Yayınları, 2011.
- Ķureşî, Ebû'l-Ĥaccâc Mucâhid b. Cebr. *Tefsîru Mucâhid*. nşr. Muħammed 'Abdu's-Selâm Ebû'n-Nîl. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-İslâmî, 1989.
- Ķurṭubî, Ebu'l-Velîd Muħammed b. Aħmed b. Ruşd. *el-Muħaddimâtu'l-Mumehhidât*. nşr. Muħammed Ĥuccî. Beyrut: y.y., 1988.
- Maķdisî, Ebû'l-'Abbâs Aħmed b. 'Abdurrahmân b. Ķudâme Necmu'd-Dîn. *Muħtasaru Minhâci'l-Ķâsidîn*. nşr. Muħammed Aħmed Duhmân. Şam: Mektebetu Dâri'l-Beyân, 1978.
- Mâturîdî, Ebû Mansûr Muħammed b. Muħammed. *Te'vîlâtu Ehli's-Sunne*. nşr. Mecdî Bâsellûm. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2005.
- Meclisî, Muħammed Bâķır. *Bihâru'l-Envâr*. Beyrut: Muessesetu'l-Vefâ, 1983.
- Meħâmîlî, Ebû 'Abdullâh el-Ĥuseyn b. İsmâ'îl b. Muħammed ed-Ķabbî. *Emâli'l-Meħâmîlî (Rivâyetu İbni Yaħyâ)*. nşr. İbrâhîm el-Ķaysî. Amman: y.y., 1992.
- Muberrred, Ebû'l-'Abbâs Muħammed b. Yezîd el-Ezdî. *el-Kâmil fî'l-Luĝa ve'l-Edeb*. nşr. Muħammed Ebû'l-Faql İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-'Arabî, 1997.
- Munzirî, Ebû Muħammed 'Abdul'azîm b. 'Abdulķavî. *et-Tergîb ve't-Terhîb mine'l-Ĥadîşî's-Şerîf*. Beyrut: y.y., 1968.

- Muṭṭalibî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. İshâk b. Yesâr. *es-Sîre (Kitâbu's-Siyer ve'l-Meğâzî)*. nşr. Süheyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1978.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yaḥyâ b. Şeref. *Şerḥu'n-Nevevî 'alâ Muslim*. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-'Arabî, 1972.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yaḥyâ b. Şeref. *el-Mecmu' Şerḥu'l-Muhezzeb*. b.y.: Dâru 'Âlemi'l-Kitâb, 2003.
- Nîsâbü'rî, Ebû Bekr Muḥammed b. İshâk b. Huzeyme. *Şahîhu İbni Huzeyme*. nşr. Muḥammed Muştafâ el-'A'zamî. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 2003.
- Önkâl, Ahmet. "İfâza". *Türkiye Dinyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 20 Aralık 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ifaza>
- Şâ'lebî, Ebû İshâk Aḥmed b. Muḥammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-Beyân*. nşr. Heyet. Cidde: y.y., 2015.
- Şan'ânî, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. nşr. Heyet. Kahire: Dâru't-Te'sîl, 2015.
- Şan'ânî, Ebû Bekr 'Abdurrezzâk b. Hemmâm. *Tefsîru 'Abdurrezzâk*. nşr. Maḥmûd Muḥammed 'Abduh. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1999.
- Seḥâvî, Ebu'l-Ḥasan 'Alî b. Muḥammed b. 'Abdu's-Şamed el-Hemedânî 'Alemu'd-Dîn. *Sifru's-Sa'ade ve Sefiru'l-İfâde*. nşr. Muḥammed ed-Dâlî. b.y.: y.y., 1995.
- Suyûtî, 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-Hâvî li'l-fetâvâ fi'l-fikh ve 'ulûmi't-tefsîr ve'l-ḥadîs ve'l-Uşûl ve'n-Naḥv ve'l-'irâb ve sâ'iri'l-fünûn*. thk. 'Abdullaṭîf Hasan 'Abdurrahmân. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000.
- Şeybânî, Ebû 'Abdullâh Aḥmed b. Muḥammed b. Ḥanbel. *el-Musned*. nşr. Heyet. b.y.: Cem'iyetu'l-Meknez, 2010.
- Ṭabâtabâ'î, Muḥammed Huseyn. *Tefsîru'l-Mîzân*. b.y.: y.y., ts.
- Ṭaberânî, Ebû'l-Kâsım Suleymân b. Aḥmed eş-Şâmî. *el-Mu'cemu'l-Kebîr*. nşr. Ḥamdî b. 'Abdulmecîd es-Selefî. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Turâsî'l-'Arabî, 1983.
- Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Târîhu'r-Rusul ve'l-Mulûk ve Sîlatu Târîḥ et-Ṭaberî*. Beyrut: Dâru't-Turâs, 1967.
- Ṭaberî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmilî. *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*. nşr. 'Aḥmed Muḥammed Şâkir. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, 2000.
- Taha, Hüseyin. *Câhiliye Şiiri Üzerine*. çev. Şaban Karataş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2012.
- Ṭayâlisî, Ebû Dâvûd Suleymân b. Dâvûd el-Baśrî. *el-Musned*. nşr. Muḥammed b. 'Abdulmuḥsin et-Turkî. Kahire: Dâru Hicr, 1999.
- Tûnisî, Ebû Fâris 'Abdul'azîz b. İbrâhîm b. Aḥmed b. Bezîze et-Teymî. *Ravḍatu'l-Mustebîn fî Şerḥi Kitabi't-Telkîn*. nşr. 'Abdullaṭîf Zekkâg. b.y.: y.y., 2010.
- Ṭûsî, Ebû Ca'fer Muḥammed b. Muḥammed b. el-Ḥasen. *et-Tibyân fî Tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Aḥmed Ḥabîb. Beyrut: Dâru İhyâ'i Turâsî'l-'Arabî, tsz.
- Ṭûsî, Ebû'l-Ḥasen Muḥammed b. Eslem. *el-Erba'ûn*. nşr. Meş'al b. Bânî el-Cibrîn el-Maṭîrî. Beyrut: Dâru İbn Ḥazm, 2000.
- Vâkıdî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. 'Omer. *el-Meğâzî*. nşr. Marsden Jones. Beyrut: Dâru'l-Âlemî, 1989.
- Zemaḥşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr. *el-Keşşâf 'an Ḥaḳâiki Ğavâmiği't-Tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbî'l-'Arabî, 1987.

STRUCTURED ABSTRACT

Introduction

In the Islamic literature, there are conflicting narratives about the historical basis of some religious practices that were practiced in the pre-Islamic period and were "Islamized" in the Islamic period. Remy-i cimâr (stoning of the devil), which is a part of the pilgrimage, can be included in this category. The Prophet Abraham is presented in the Qur'an as the common ancestor of both the Ahli Kitab and the Ummi' Meccan Arabs, in addition to being the founder of the Kaaba. This has led to the association of the devil stoning, like many other religious practices, with the historical personality of Abraham. The sources give different information about the prophet to whom the practice of "stoning of the devil" dates back. There are narrations and interpretations that attribute the stoning to Adam, Abraham, Ishmael and Muhammad. Again, it is not clear whether Abraham stoned the devil when Jabrâil taught him the rites of Hajj or when he wanted to sacrifice his son. Whether Ibrahim stoned the ram that was offered to him to prevent him from sacrificing his son or the devil is also among the controversial aspects of the subject. The Sahabah and tâbi'ûn scholars narrated contradictory narrations on the subject, which paved the way for the emergence of different opinions and beliefs in Muslim societies regarding the basis of stoning the devil and the purpose of its practice. In this study, the narrations that give information about the historical basis of the narrations of stoning of the devil are analyzed according to the Integrative Approach method. "Integrative Approach" is a method developed by Dr. Mehmet Apaydın with the aim of analyzing and synthesizing Islamic texts from a scientific perspective.

Analysis of the narrations of stoning of the Devil

In this study, in which the narrations that give information about the historical basis of the practice of stoning the devil were analyzed according to the Integrative Approach, it was seen that the narrations in which the relevant practice was attributed to prophets other than Prophet Abraham could not be confirmed. It has been determined that the narrations in which Stoning of the Devil is associated with Prophet Abraham are not of a quality that can be attributed to Prophet Muhammad in terms of sened and that they are the forms of a single narration transmitted in different forms. Various reports have been transmitted from the Prophet Muhammad about hajj and the practice of remy-i cimâr. The majority of these reports are related to the Farewell Hajj, which was the only and last hajj of the Prophet Muhammad. This event is of exceptional importance in terms of determining how the pilgrimage would continue after Islam. In fact, during this pilgrimage, various questions were posed to the Prophet Muhammad and the form of the hajj menâsik to be practiced in the following periods was shaped by this event. It is known that the Prophet Muhammad addressed his interlocutors almost every day during the Farewell Pilgrimage on the current issues of the time. During these days, Muhammad was also asked many questions about how the Hajj ritual would be practiced in the new era. A narration attributed to the Prophet Muhammad about stoning of the devil states, "You glorify Allah, your Lord, and follow the way of your ancestor Abraham, and stone the face of the devil." It is also reported that the Prophet Muhammad threw seven stones each at three different stoning sites during the Farewell Hajj and uttered takbir at each throw. The similarity between the narrations that mention the actions of the Prophet Muhammad during the Vedâ' pilgrimage and the action elements attributed to other prophets in the narrations of stoning of the devil that we have analyzed is striking. In the analysis, it has been observed that the statements of the Prophet Muhammad's actions during the stoning of the devil in the Vedâ' pilgrimage and the statements of the Prophet's actions attributed to Abraham on the same subject have significant similarities. From this point of view, it is concluded that the related narrations arose from the attribution of Prophet Muhammad's actions during the stoning of the devil in the Vedâ' pilgrimage to Prophet Abraham and other prophets.